

საქართველო

წელიწადი

სამოლიტიციო და სალიტერატურო ყოველკვირეული გაზეთი

გეორგიშვილი

№ 31

კვირა, 30 ნოემბერი 1903 წ.

№ 31

გაზეთის ფასი: ერთი წლით ტფილისში 7 მან., ხანგრძლივად წლით— 3 მან. და 50 კაპ.; ტფილისს გარეთ ერთი წლით 8 მანეთი, ხანგრძლივად წლით— 4 მან., ხშირ თვით— 2 მან., თითო ნომერი 15 კაპ.

ხელის მოწერის წილები: ტფილისში— „წერა-თვითის გამაგრებელ-სახეობის“ კანკლარიაში და თვით „კვალის“ ჩედაქციაში: რუხის მანარში, საყვარელი სახლი, იქვე, სადაც ექ. ხელაძის სახლი.

რედაქციის კანტორა დია ყოველ დღე, დღის 10 საათიდან 2-მდე და საღამოს 5 საათიდან 8-მდე, საბუღალტრო საწარმოებზე პირადი მოლაპარაკება შეიძლება ყოველ დღე, ხარვეზი რაზმისა და სპეციალისტების, შუამდგომლის 12-დან 2 საათამდე.

ფასი განსაზღვრის უკანასკნელ ვეგრელ სტრიქონში ორი შუერი, ფსიტის ადრესი: Тифлис, редакция газеты „НАВЛИ“.

შენიშვნა: თბილისი, 30 ნოემბერი, ცვირდელისა.— ჰერბერტ სენსერი, არ. რადელიძისა.— სხვადასხვა ამბები.— კორესპონდენტები.— რუსეთი.— უცხოეთის ამბები.— ილიკოს უბედურება (მოთხრობა) თარგ, თამარა გოგლაშვილისა.— კლასთა ინტერესების წინააღმდეგობა 1789 წელს, თარგმანი დ. ელიავასი.— ნაწევრები პოლიტიკური კინოშიდან, ა. წულუკიძისა.— საუბრადღობო ციფრები, განზრისა.

თბილისი, 30 ნოემბერი

„თბილისის ფურცლის“ კვირის №-ში მოყვანილია ქალაქის შემოსავალ-გასავალის ანგარიში 1902 წლის განმავლობაში, რომელიც თბილისის ქალაქის მკურნალებს წარუდგინა წელს გაუბერნატორს.

ჩვენ არა ერთხელ გვიღაბარა ანა წითელხელთან ქალაქის თვითმმართველობის ამა თუ იმ დადგენილებებზე და ყოველთვის იმ დასკვნით გავითავებია, რომ ქალაქის თვითმმართველობა ვერ აკმაყოფილებს ქალაქის მთავარ მოთხოვნილებებს. და არც შესაძლებელია იმ პირობებში, რომელშიაც დღეს ქალაქის თვითმმართველობა იმყოფება, რომ მან თავის დანიშნულებას შეასრულოს. განა შეუძლია ქალაქის ყველა მცხოვრებელ იზრუნოს ერთმა პატარა ჯგუფმა, რომელიც არც დაახლოებულა დანარჩენ წევრებთან იმდენად, რომ იცნობდეს მათ საქირობებს და არც დანიტერესებულია მასში, რომ ეს საქირობები და კმაყოფილებული იქნეს? არსებული ცნები იმდენად შეუძლებს ქალაქის ამრჩეული რიცხს, რომ როდესაც ფინანსთა მინისტრმა სახელმწიფო სამკუროს წინადადება შეიტანა, ეს ცნები კიდევ ვეაღილოთო, სახელმწიფო სამკურო უფრო განაცხადა იმ მოსაზრებით, რომ 336 ქალაქში, რომლებსაც შესაბამის ცნობები უფრო შეკრებილი ჰქონდა, 154-ში ამრჩეული რიცხვი ისედაც ასზე ნაკლები გამოიღოდა. და იგი, ასეთ თვითმმართველობას არ შესწევს არც სურვილი და არც ძალა, რომ მთელ ქალაქს უპატრონოს და წინ გაუდგეს. სწორედ ასეთია თბილისის თვითმმართველობა:

იგი მათივეთივე გასულ წლის ანგარიშიდან. ქალაქის წყლის-საყვანის შენახვა 104,261 მანეთით დამჯდარა. წყალი— ეს უმთავრესი მოთხოვნილებაა ქალაქის, და თვითმმართველობა იმას უნდა სცდილობდეს, რომ წყლის-საყვანით სარგებლობდეს ყველა მცხოვრებელი, გინდ ქალაქის კასამ ამით ზარალი ნახოს. თბილისის მამებს კი წყლის-საყვანი ერთ უმთავრეს მოვებში წყაროთ გადაუქცევიათ. გასულ წელს წყალს ქალაქისთვის სულ 262,428 მ. მიუცია, მაშასადამე 158,162

მან. წმინდა შემოსავალი. რა ენაღებებთ ჩვენს მამებს, რომ მცხოვრებთა დიდი ნაწილი მოკლებულია წყლის-საყვანს სიძვირის გამო და მტკიცის წყალს უნდა დასჯდეს, რომ მეორე დიდი ნაწილი თუცა სარგებლობს წყლის საყვანით, მაგრამ იმე სიძვირის გამო იძულებული არის ეს წყალი მამასისხლათ გამოიზოგოს?— ის, ვინც თავის შემოსავალ-გასავალს ას თუხრობით ითვლის, წყალზე დახარჯულ ორ გროშს არაფერი ავლებს, და წყლის-საყვანის სიძვირე მთელის თვისის სიმძიმით კისრებ ღარიბ მცხოვრებლებს აწევს.

იმის მიგვიჩაოთ, რომ ქალაქმა შეძლებულ მცხოვრებთ გამოაღებოს ხარკი იმ საგნებზე გადასახლათ დაწესებით, რომელიც მათს გასათუფებელ მოთხოვნილებებს აკმაყოფილებს, და შემდეგ ეს ფული საერთო, აუცილებელ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას მოახმაროს,— ქალაქი არ ამოიქვს ფულის მცხოვრებთა ყველაზე ღარიბ ნაწილს და ამ ფულსაც ვინ იცის, რაგში ხარჯავს. ეს არის სწრაფი ის უკუღმა სამართალი, რომელიც აუცილებელი შედეგია თვითმმართველობის უკუღმათი მოქმედებების.

წყალს გარდა ჩვენს ქალაქს აქვს მეორე მთავარი წყარო შემოსავლის— მცხოვრებთა საღამო, თავისუფალი. აქედან მას 396,517 მ. შემოსვლია.

ენახათ, რაში დახარჯული უმთავრესათ ქალაქის შემოსავალი. ხალხის განათლებებზე დაუხარჯავთ 141,290 მან., მხედრობის საღამო-შენიშვნებზე— 127,639 მ. (აქედან ხაზრას 65,000 მან. მიუცია). საქმიან, ვეტერინარულ და სანატირებელ ნაწილებზე ერთათ— 124,639 მან., პოლიციაზე— 103,122 მ., ქველმოქმედებებზე— 10,777 მ., მთავრობის დაწესებულებათა შენახებზე— 12,327 მან. და ასე ბოლომდის. ახლა ვითხოვთ, რა უფრო ეს საქირობა დღეს ჩვენს მცხოვრებლებს, ზოგენითი ზემოთ ჩამოთვლილი საგანი, თუ, მაგალითათ, იაფი წყალი და იაფი თავისუფალი?

შეიძლება, თვითმმართველობამ გვიხიბოს, ყველაფერს მე თავს ნუ მახვევთ, არც მე ვარ ჩემს მოქმედებაში სრულებით თავისუფალი. ეს მართალია; როდესაც თვითმმართველობა-

ზე ვლადარაკობთ, ის ამაყად უნდა სახეში ვიქანაოთ, რომელიც მასზე დაწესებულია, მაგრამ მიან... ის, წყლის საქმის მოწყობა ხომ მის ხელთ არის და როგორ მოუწყვეია ამის ეს საქმე?

ახლა, მკითხველო, ერთი რამე უნდა გიამბო და წინდაწინვე ბოლდოში ვიხილ შენ წინ ამისთვის. ის საგანი, რომელზედაც უნდა გვლაპარაკო, შენთვის ნაწინაო არის. შენ უკვე შეგდგინელი გექვს მასზე აზრი, ბევრი რაიკთხავს ამის შესახებ „კვალის“ ფურცლებზე და, ვინ იცის, სრულიებით მოგახვარა თავი მასზე ლაპარაკმა. მაგრამ ერთი გარემოება, რომელსაც შენ ქვემოთ დანიახავ, აუცილებლათ ხდის ჩვენთვის დავუბრუნდეთ ამ საგანს. ჩვენ უნდა ვილაპარაკოთ ბ. ზდანოვიჩზე და მის მოქმედებაზე.

ამ რამდენიმე თვის წინეთ ბ. ქვარიანმა მოათავსა გზეთ „ბაქია“-ში სამი უშველებლი ფელეტონი, სადაც ჩამოთვლილი ჰქონდა ყველა ის ბორბტ-მოქმედება, რომლითაც ბ. ზდანოვიჩმა ახსენა თავი ჰიათურის საქმეებში. ბ. ზდანოვიჩმა, თავის ჩვეულების წინააღმდეგ, ხმა ამოიღო ამ წერილის შესახებ და პასუხი გასცა ბ. ქვარიანს, სადაც, რასაკვირველია, არც ერთი ბრალდება დარღვეული არ ყოფილა, მაგრამ, სამაგიეროთ, თვით ბ. ქვარიანის წინააღმდეგ ისეთი ბრალდება იყო წამოყენებული, რომელიც არ ჩამოუვადრდებოდა არც ერთ ზდანოვიჩის წინააღმდეგ მოყვანილ ბრალდებას. აი, როგორ ხსნიდა ბ. ზდანოვიჩი ქვარიანის მის წინააღმდეგ ამხედრებას. ამ ვებატონას,—ამბობდა ბ. ზდანოვიჩი,—სურდა მიეღო „შვიტკვის“ გამოგების წვერის ადგილი და როდესაც ეს მოლოდინი გაუმტკუენდა, მიუხეზათ მე ჩამოვალაო. შემდეგ ჩემი დახმარებით უნდაღა „შვიტკვის“ საზოგადოებრიდან შემწევობის გამოტანა. ემიოწმებ ამ შემთხვევაში სწორეთ იმ დ. ბაქიაქს,—განავრძობდა ბ. ზდანოვიჩი,—რომელსაც ასე წარაპარა იმოწმების თვით ბ. ქვარიანი და რომელსაც ის ჩემთან ერთათ დიდი პატივით ეყარობა. ჰიათურის მრეწველობა მეხუთე კრების ვათავიების შემდეგ სწორეთ ამ დ. ბაქიაქსმ წინააღმდეგ მომცა ბ. ს. ქვარიანის სახელთ (ეს დანიახსლიერ, მკითხველო; აქ კურსივი ზდანოვიჩისა) რომ მე დამევიწყნა წინააღმდეგი მისი მოქმედება ჩემს წინააღმდეგ და „შვიტკვის“ საზოგადოებრიდან შემწევობა ამ ჯილდო გამოემტნა ქვარიანისთვის. მე არ ვისურვე მორიგების ყიდავა და რეპრევივლია, ომი გამოიქცადა გზეთ „ბაქიაში“.

ეს იყო ბ. ზდანოვიჩის ბრალდება. ჩვენ, სხვებთან ერთათ, აქედან ის შთაბეჭდილება გამოვიტანეთ რომ ბ. ქვარიანი ბ. ზდანოვიჩმა სწორეთ ისე დაიჭირა, როგორც ბ. ზდანოვიჩი—ბ. ქვარიანმა. როცა ორი ასეთი კაცი ერთმანეთ შეეტაკება, პატრიანის ხალხი ყოველთვის მოგებულნი ირბნებაო. ემიორებსელი გულში ინდლისურ ანდახას, და „კვალმა“ მაშინ გამოთქვა აზრი. ბ. ქვარიანი ვეღარ გაივლის ჩვენს საზოგადოებაში, სანამ ამ ბრალს არ მოიცილებს. დღეს ბ. ქვარიანმა „უსუუარის საბუთით დააბტკიცა, რომ ბ. ზდანოვიჩის ბრალდება თავიდან ბოლომდე უკლის წამებაა, და „კვალმა“ წვგომრივით ვაღმდეგებლია მოიყვანოს თავის ფურცლებზე ეს საბუთი. აი, რა პასუხი აძლევს ბ. ზდანოვიჩის მოწამე, დ. ბაქიაქს. ბ. ქვარიანი მის კითხვზე; მართალია თუ არა ზდანოვიჩის ბრალდება: „ბ. ს. ქვარიანს, დიდათ პატივცემული სიმონ ალექსის ძე! თქვენ მე მომანდეთე მოამთხოვა ბ. ზდანოვიჩიანდა, როგორც „შვიტკვის“ გამგესავი, არა შემწევობის, არამედ იმ ჯილდოს გამოართმევა, რომელიც გვეუყოლიდათ ხანგრძლივ შრომისათვის, როგორც ამ საზოგადოების დამაარსებელ კომისიის სეკრეტარის და მის წესდების შემდგენელს. თქვენ არ გათხოვიათ ჩემს პირით მისგან არაფერი ადგილი, არც შურდგება და

წარსული დაეაწყება. მაგრამ მე თვითონ ჩემის სახელთ (ეს შეადარე, მკითხველო, ზდანოვიჩის სიტყვებს; აქ კურსივი ჩვენია) ვიხივე ზდანოვიჩის დავეიწყნა ყველა უთანხმოება, რომელიც თქვენ ორ შორის იყო, და საქმის ინტერესების გულისთვის არ ჩავშალა თქვენი გამგებობაში არაფევა, რადგანაც სასარგებლო კაცთა გთვლილია. სრული პატივისცემით—დ. ბაქიაქსი“.

შემდეგ ბ. ქვარიანი ამტკიცებთ თვით ბ. ზდანოვიჩის მომხრეების წერილებით, რომ ბ. ზდანოვიჩი სკლიდობდა საზოგადო უფლით ქვარიანთან მორიგება ყიდავს; მაგრამ კაც ამას აღარ გამოუვადგებთ. ჩვენნი მკითხველი უფისათაც კარგი იცნობს ბ. ზდანოვიჩის ფიზიონომიას. ჩვენი ვალი იყო—ბ. ქვარიანის ვასამართლებელი საბუთი მოგვეყვინა, რადგან თვითონ მოეთხოვეთ ის. ახლა ვითხავთ ბ. ზდანოვიჩის მომხრეებს, რომლებსაც ასე უყვართ ხელის ჩამორიგებით ბრძოლა, ართმევენ თუ არა ისენი ხელს ამის შემდეგ ბ. ზდანოვიჩის?

წინააღმდეგს ვაძლევთ „სწობის ფურცელს“ გამოთქვას ამ „ინკიდერტე“ თავის აზრი.

„შინ და გარეთ“—ის ავტორი მის აზრების ვადამხიზნეზას გეწამება. ჩვენ „კვალზე“ აღრე მოგივითხვეთ ქართულ რეპურტურის ვანახებება ვერაზის დამატებლი ლეტურტურითო, და ყვირილული ისე ვევიამბობს საქმეს, თითქო ჩვენ შორის სადავო კითხვა რეპურტური ყოფილიყოსო; „კვლის“ „შინაურ მიმოხილველს“ მე არ დავეთანხმე მასში, რომ ის ვროგინელი ჩელოყუბის ნაცულთ ვროგინელი თაქტის ურამედაა, ყვირილული და კი ისე გამოავლინა, თითქო მე „ისტორიულ“ პიესებს გამოვესარჩელო.

ბ. ვანს რომ უფრო ყურადღებით წაეკითხა ჩვენი წერილი, ის ამ საყვედურებით აღარ მოგმობათავდა. მის დანიახება, რომ ჩვენ ძველ რეპურტურის ვამხარბლებს კი არა, ორ სკამს შუა ჯღომას ვუკიციენებლით „სწობის ფურცელს“. და ჩვენ შხათა ვართ ხელმეორეთ დავამტკიცოთ ეს. შხათა ვართ აეხსნათ ისი; თუ არა დავგვირდა „სწობის ფურცლის“ თვისა. თანამედლოვერ თვატარულ ლექციის წაკითხვა“, როგორც დავკინის ბ. ვანი. „კვალის“ № 28-ში გამოთქმული იყო აზრი, რომ არ უნდა არსებობდეს არც ქართული, არც რუსული, არც ფრანგული თეატრი, როგორც არ არსებობს ქართული, რუსული და ფრანგული მეცინერება. ამ სიტყვების ის მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ, ჩვენის აზრით, დღეს ჩვენს ცხოვრებაში სწორეთ ისეთი მთავარი ძალა მოქმედობს, როგორც სხვა ყველა დაწინაურებულ ქვეყანაში, და მასხალამე ჩვენი თეატრი, ეს ჩვენი ცხოვრების გამომსახველი საკრეე, უნდა სხვა ქვეყნების თეატრს დაემგავსოს; რომ ამ საკაცობრიო დიდებლებისთვის მებრძოლ დასის ვაჩენამ ჩვენს ცხოვრებაში უნდა ჩვენს თეატრსაც საკაცობრიო ელენგი დასდოს. „სწობის ფურცელმა“ „შინაურ მიმოხილველის“ სიტყვებს „აზრების არეე დარევე“ უწოდა. ბ. ვანი დღესაც ამას იმიორებს, და ამბობს, შინაურ მიმოხილველს უნდა ვთქვა, რომ ხელაფევათ არის საერთო საკაცობრიო და არა თაქტითა. მაგრამ, ბ. ვანო, ზემოთ ადნიშნული აზრი იმ სიტყვებით უყთ იხატება, რომელიც „კვალმა“ იხმარა, ვიდრე მე თქვენი სიტყვებით. თქვენ ეს ასე არაა, დავემტკიცეთ სიტყვათა ხმარების უხებზულობა, და აზრების „არეე დარევეს“ კი თვი დავენებეთ. თქვენ ეს ვთქვამთ; თქვენ სწორეთ აზრების არეე დარევე გვიყიციენთ და იძლეუმლიო ვაგვეხადეთ წაგვეკითხა ის ლექცია, რომელშიაც თქვენ „არ სპირობებლით“.

მაგრამ, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეს „ლექცია“ არც ისე მტკიცე იყო თქვენთვის, როგორც თქვენ გეგნით, და ეს, გვიწყობს, არა იმიტომ, რომ თქვენ „ცენტრალებს“ რეპერტუარის იკავებდით, არამედ იმიტომ, რომ მთავარ პრინციპიალურ კითხვაში, რომლის კერძო შედეგს წარმოადგენს ჩვენი შეხედულება თეატრზე, აქვეყნებდით წინააღმდეგ ჩვენი გეგმებით და გეგმებით—წარსული ხალხის ცხოვრებას მართან ფასვანათ მარტინოვიჩს იყო ავტორი, ხალხის უმრავლესობას არც ერთხელ წელი არ გვეზარებინა წარსულშითქო. თქვენ ამას არ უარს ჰყოფთ, ჩვენ გეგმებით, მისხანდავ, ხალხის ხსენებით უარყოფით ეს წარსული და მომავლისკენ გავიხედოთ თქო. თქვენ არ გვეთანხმებით; რატომ? იმიტომ, რომ „წარსულშიც“ ხალხი მისთვის იბრძოდა, რაც საუკეთესოთა მიზანს და მშინა“ გეგმებით. აკრიტიკებ, მაგრამ ნახა თუ არა ხალხმა ამ „საუკეთესო“ შედეგს მონაბნისაგან? არა ხომ? მის იმიტომ უნდა გვიყარადეს წარსული, რომ მან ხალხი მოკლებული დატოვა?—მაგრამ, გვეუბნებით თქვენ, ეს წარსული რომ არ ყოფილიყო, არც ჩვენ ვიქნებოდით და არც ეხლანდელი ჩვენი ბრძოლა იქნებოდა საუკეთესო მომავლისთვის. აკრიტიკებ, ბატონო, მაგრამ მონობა თუ აუცილებელი საფეხურია კაცობრიობის განვითარებაში, განა ეს მონობის უარყოფა უნდა გვიშლიდეს?

ბ. განს კიდევ აქვს ერთი უკანასკნელი საბუთი. თუ თქვენი აზრით ვიხედომდებოდა, —გვეუბნება ის,—„მშინ თვით განათლებულ ევროპის წარსულიც უნდა დაეგმოთ, რადგან ხალხის უმრავლესობა იმაც იტანჯებოდა და იტანჯება დან ფედალბოზის, ხან აბსოლუტიზმის და ხან ბურჟუაზიის მიმართ უფრო ქვეშა“. მის არ იცოდებ, ბ. განო, რომ მთელი ეს ცხოვრება დასაგმობია და დიდი ხანი დაგმობილიც არის ევროპის მოწინავე კლასებისაგან? მართალია, დღეს ევროპის „უკიდურეს მონახსენებ“ იშვიათად ვიგონებთ, ჰორივით მეფეებზე წარსულია, მაგრამ ეს იმიტომ მხოლოდ, რომ მის წინააღმდეგ ბრძოლა აღარ სჭირდება. ფედალბოზმა და აბსოლუტიზმმა იქ დიდ ხანია დაკარგეს თავისი ძალა; პიროვნების ორიენტილია შევიწყობოდა, პირადი დამოკიდებულება ადამიანს ადამიანისაგან იქ აღარ არსებობს. „უკიდურესი ევროპიელი“ ახლა მხოლოდ „აქსელს“ ებრძვის,—ბურჟუაზიის ბატონობას, ეკონომიურ უთანასწორობას, და მხოლოდ „აქსელს“ წყველის. „Спящий въ гробѣ, мирно спи“—ო, შეუძლია მის უბრძას „წინააღმდეგ“, რადგან ეს წარსულიც ვეღარ უხუთავს მის ხალხს გრძობას და გონებას,—მშინ როდესაც ჩვენ... მაგრამ ემართ, ბ. განო... გამოტყდით, რომ არც ერთი თქვენი საბუთი ჩვენს შეხედულებას არ არღვევს, და ჩვენ შეგვიძლია წამოვიყენოთ აღტრინებები, რომლისც თქვენ „სულბალურ შეხედულებას“ უწოდებთ: ან უარყავით მთელი ის წარსული, რომელიც თავიდან ბოლომდე ბატონყმურ ურთიერთობაზე იყო ავტორი, ან უარყავით ის მთავალი, რომელიც ერთიანთა ეწინააღმდეგება ძველ ცხოვრების პრინციპს. და თუ თქვენ არც ერთი, არც მეორე არ აირჩიეთ; ნუ გავგიჯვარდებით, თუ თქვენი შეხედულება საკუთარის სახელით მოგანათლეთ და „ორკოფა აზროვნება“ დაეარქვიეთ მის.

ყვირილი.

მ ი რ ბ ე რ ი ს ს ე რ ი

ქ 25 ნოემბერს, 1903 წ.

ამ დღეებში გარდაიცვალა ინგლისის და მთელი მსოფლიოს უმესანინავესი ფილოსოფოსი ჰერბერტ სპენსერი. მსკო-

ვანი მოხუცი 83 წლის იყო, მაგრამ უკანასკნელ სულისამოცნაშივე, მოხუცდებოდა სუსტი ავტორიტეტისა, არ გაუვლია ხელი და კლამი, მთელი თავისი ცხოვრება ფილოსოფიურ აზროვნებას შესწირა და ქვეყანა შესანიშნავი ნაწარმოებებით გააღებდა. დიდადა სპენსერი 1820 წ. ქ. დებრაში. მის მამა პედაგოგი იყო და პატარა სპენსერი იმ თავიდანვე თვით მოქმედებდა „შეახეა“. შკოლის რუტინა მის თავისუფალ ბუნებას ვერ აკმაყოფილებდა და მან მალე მიანება შკოლის თავი. სამაგიეროთ მის შინ ყავდა ხელმძღვანელი, ბიძა ტომასი, რომელიც ერთი მონაწილეთაში იყო მეორამოცე წლებში ჩარტერების მოძრაობისა ინგლისში. მის გავლენის ქვეშ აღზრდილი სპენსერი მუდამ ყურადღებით ვაჭრობდა პოლიტიკურ ცხოვრებას და ამ უკანასკნელ დროში, როცა ბავების საკითხმა ასეთი გამოყვებულო ხასიათი მიიღო, 83 წლის მოხუცმა მიატოვა თავისი მეურლო კაბინეტი, უკუვადლო ფილოსოფიური სიშვილი და გაცხარებული ჩაერთა პოლიტიკურ ცხოვრებაში. როგორც მომხრე ადამიანის სრული თავისუფლება, ის წინააღმდეგია სახელმწიფოს ჩარევას ევროპის მიწის, გინდ მთელი საზოგადოების ცხოვრებაში. ეს ჩარევა, მისი აზრით, მხოლოდ თავისუფლების გადაქცევაა, დამკობრება; ამით სახელმწიფო ზღუდავს და კვეს პიროვნების თავისუფლებას, მონობის უფლის ადგამს მას, თავის აბეკას ახვევს თავზე. პიროვნება კი თავისუფალი უნდა იყოს, თავის ფეხით დადიოდეს, თავის გონებით უნდა მიუძღოდეს თავის ცხოვრებას. როცა სახელმწიფო ჩარევა მრეწველობაში ის სილს უხუთავს ადამიანის თვით-მოქმედებას, ჩ როგორც ასეთი, დასაგმობი და ვასაკიცხია. ის ვგართმევს იმას, რაც ყველაზე ძვირფასია და ვაგადევს სამაგიეროდ მხოლოდ რამდენიმე პირის ჯიბის ვასქელებას. ფულზე აცლის თავისუფლებას, და განა ღირსი არაა ასეთი მოქმედება ვაკიცხვის! აი ამიტომ სპენსერი სასტიკათი კიცხვს მფარველობით სისტემას. ასეთია მისი საზოგადოებრივი შეხედულება. პიროვნება უნდა თავისუფალი ვითარდებოდეს და არ იყლაპებოდეს იმ ორგანიზმისაგან, რომელსაც სახელმწიფო წარმოადგენს; მაგრამ ასეთი მისი შეხედულება არ შეადგენს უშუალოდ მათს მის ფილოსოფიურ მოძღვრებას. პირიქით, ის თითქოს დისონანსით იმის მის ორგანიულ თეორიის შემდეგ, რომელიც მთელ საზოგადოებას ერთ რთულ ორგანიზმით აღიარებს და პიროვნებას მის შემადგენელ უჯრედით. საზოგადოება, სახელმწიფო, მისი აზრით, ეს რთული ორგანიზმი, რომლის ყოველი ნაწილი, მთავრობა, ადმინისტრაცია, სხვა და სხვა კლასები,—ერთი მეორესთან შვიდროთ დაკავშირებულ ორგანიზმებს წარმოადგენენ, ამ ორგანიზმით შეთავსებული, ერთმანეთთან შეთანხმებული მოქმედება აუცილებელი მოთხოვნაა მთელი ორგანიზმის ცხოვრებისათვის. ვონება მბრძანებლობა და განაგებს, ვული გრძობს, ნერვები სხეულის ყოველ ნაწილიდან ცრახებს კრებენ, ძარღვებს ყველგან გაქავთ მასაზრდელებლი მასალა და სხვ. ეს იგივე მთავრობაა; ადმინისტრაციაა, და ვაკარ-მრეწველი, ქვეყნის ეკონომიური ცხოვრების ხელმძღვანელი; ყველა ამათი აბსტრაქტული აუცილებელია საზოგადოების ცხოვრებისათვის... ამას არ შეეფერება რასაკვირვლია მისი ინდივიდუალისტური საზოგადოებრივი თეორია; მარა სამაგიეროთ ის ლოდიკური დადკვანა მთელი მისი ფილოსოფიური მოძღვრების, რომელიც ვასაკვირვლი სისტემტიური სისწოროთ არის აწმუნებული. რაში ვამოხიბატება უშუალოდ მარდი ამ ფილოსოფიის? მისი უშუალოდ მარდი იმა-

ში მდგომარეობა, რომ მთელი მსოფლიო ცხოვრება, ორგანიზებული, არა ორგანიზებული ზენ-ორგანიული (ახუ სოციალური) ექვემდებარება ერთ ძირითად კანონს—ვეოლოუციას, განვითარებას. ხოლო ვეოლოუცია ნიშნავს იმას, რომ ყოველი აგრეგატი, იქნება ეს ორგანიული, არა ორგანიული, თუ სოციალური—ვითარდება, იზრდება, ნაწილდება, რთულდება და ამით ერთი ნაწილი მეორის უფრო მტკიცეთ უკავშირდება, ასე რომ დაფორმაციის (დანაწილებას) თან ყველა ინტეგრაცია, (შეკავშირებულად) შეერთდება. წინა თ სრულიად ერთგვარი ნივთიერება, რომლის ყველა ნაწილები ერთი მეორის ყოველმხრივ შვავსია, თანდათან ძალითა ზედმოქმედებით სხვა და სხვა ფორმის, მრავალფეროვან ხდება. ამასთანავე მოქმედებს მეორე პრინციპი. ერთგვარი ნივთიერება, მასსა, ერთი მეორესთან შეკავშირებული არაა, მის ნაწილებს უერთმანეთით თავისუფლად შეუძლიათ განაგრძონ თავის არსებობა. მაგრამ როცა მას დიდფერტიცა ეხება, ღ ის მრავალ სახეობან ნივთიერებათ იქცევა, მის ნაწილებს შორის სხვა და სხვა ფუნქციები, მთელ აგრეგატის არსებობისათვის აუცილებლად საჭირო, ნაწილდება, მაშან ისინიც, ერთი მეორის დაუხმარებლად ხვდენ იარსებებენ, მათი ერთმანეთის დახმარება აუცილებელი იქნება და ამით მათ შორის მტკიცე კავშირი შეარდება. მაგრამ ასეთ ვეოლოუციის თან ყველა მეორე სრულიად ამის წინააღმდეგი პრინციპი.

ყოველი არეგატი განვითარების განსაზღვრულ საფეხურზე დარღვევის იწყება, იშლება და ყვდება; ამანართან ის რთული მრავალფეროვან არსებობიდან, ისევე ერთგვარობაში გადადის. ამას ყოვლდება დეზინტეგრაცია (დარღვევა, დაშლა). ინტეგრაცია და დეზინტეგრაცია, ეს ორი მხარე ვეოლოუციის ერთი მეორის აუცილებელი შედეგია, ისტორიულ მსვლელობის აუცილებელი ნასესი. მართლაც, ყოველ წუთს, ყოველ საათს ჩვენ თვალწინ იშლება სიკვდილის სურათი, მარა მის გვერდში ჩნდება ახალი სიკაცხუე. ყვდება ერთი ორგანიზმი, იხადება მეორე უფრო რთული. ასეა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, ყვდება ერთი წყობილება და მის ნაწილებს შვდება მეორე, უფრო განვითარებული წყობილება. ასეა კერძო ადამიანის ცხოვრებაშიც, მათი ზენ-ჩვეულება, აზროვნება ამავე კანონს ემორჩილება. ჩვენ ვტოვებთ ერთ შეხედულებას, ვტოვებთ წინანდელ ზენ-ჩვეულებას, ძველ აზროვნებას ღ ვითვისებთ ახალ ზნეს, ჩვეულებას და აზროვნებას. ამანართთ ვეოლოუციის ადგილი აქვს ყოველ სფერაში, ყველგან, მთელ მსოფლიოში. აბიტომ ის მსოფლიო კანონია ღ ღსენსერმატი მითომ დაუღვე იგი საფუძვლიან და მთელი თავის ფილოსოფიას. მან დაბრინებ ადგილ გამოქაჯე ის უტუტური ქუშპირიტება, რომ ორგანიულ ბუნებაში ყოველივე ერთი-მეორის ცვლილებებისაგან იქნება და ჩნდება, რომ ცხოველითა სამფთვში გვართა და ნათესავთა შორის მხოლოდ შედარებითი განსხვავებაა და რომ ისინი ერთი-მეორისაგან არიან განვითარებული. ეს არის მისი უშთავრესი ღორსება. მაგრამ უშთავრესი ძირითადი ნაკლი მისი ფილოსოფიის საფუძვლის იმანში მდგომარეობს, რომ ის მხოლოდ უჩვენებს მას, რაც ხდება მკვენათ, ის მხოლოდ აღნიშნავს საერთო ფაქტს, განვითარებას მთელ მსოფლიოს ცხოვრებაში, მარა სრულიადაც არ შეიცავს მის ახსნას, განვითარების მიზეზების გამოკვლევას. განსაკუთრებით ეს ნაკლი ექნება მის სოციალურ ნაწარმოებს. სენსერი აღნიშნავს, რომ დაბანათა საზოგადოება მუდამ ზრდა-განვითარებაშია, რომ ერთი ფორმა ცხოვრების მუდამ იცვლება მეორით, რომელიც ამაზე ბევრთა უფრო რთული და მრავალ-ფეროვანია. მარა რა იწყებს ამ შეცვლას,

რატომ ერთი ფორმა ცხოვრებისა იქნის წინანდლის ადგილს და არა სხვა—ამის შინაგან მიზეზებს ის არ აღნიშნავს, არ იძიებს; მისთვის საქმარისია ისიც, რომ საერთო ფაქტი აღნიშნა. ის ხლდავს მხოლოდ ცხოვრების ტრიალს, მარა ვერ ხედავს ამის მამოძრავებელ ძარვს. აქედან წარმოსდგება ის ყალიბი შეხედულება სენსერის, რომ თანამედროვე წყობილების ძირითადი შეცვლა შეუძლებელია; ცხოვრება მუდამ მრავალფეროვნდება, და გათანაწიარება ხომ ამის წინააღმდეგია, ის გაერთიანებრებას ნიშნავს ღ ამიტომ მისი განზორკიდება ცხოვრების უკან დახევა იქნება. ის ყალიბი შეხედულება შედგება, ლოდელიან დასაცნა მისი ორგანიული თეორიის სოციალოგიაში. ეს თეორია კი დიდი ხანია უარყოფილია ყველა სოციალოგებისაგან, რადგან იგი მცენთ თავისუფლით ხმარობს ამ შეზღუდვებში ანალიზის, შედარების, და მათ დამამტკიცებელ საბუთთ ხმარობს მამონაც კი, როცა ის საგნის მხოლოდ თვალსაჩინოთ დასანახავათ არის გამოსადგვი. ყველა ამის მიუხედავთ მის ფილოსოფიურ შეხედულებას დიდი მნიშვნელობა აქვს მოპოვებელი მთელ განათლებულ კაცობრიობაში. და ამ სომცენან მოხუცის დაკარგვა მთელ ევროპის ფილოსოფიურ აზროვნებისათვის მცენათ საგრძობელი დასაცნა.

არ. რაფინეძე.

სენაქსენა ამბები

როგორც „პრ. კრია“ იწყება, 18 ნოემბერს, შუადღის 5 საათს და 40 წუთზე, ეკატერინოსლავის მახლობით, სადგურ დაღენციკოში თოფით მოუვლავთ რუნის გზის 1 ნაწილის მოძრაობის განყოფილების (სლ. ტრაგი) უფროსი ი. ფ. კოტლიაროვი. მკვლელი დამალულია.

უწმ. სინოდს აზრად აქვს მომავალ წლისათვის ქალაქისა და სოფლის სამხედროების შესახებ კრედიტს ნახევარი მილიონი მანეთი მოუბტატოს. ამ ნართათ მომავალ წელს მთავრობის სამხედროების შესახვა უჯდება 12 მილიონ მანეთი და სასულეორო სასწავლებლებისა—13 მილიონ მანეთამდე.

კიევიდან „ნოვოე გრემის“-ს დეპუთი ატყობინებენ, რომ სასახურიდან გადაღვენ საპოლიტეხნიკო ინსტიტუტის სამეხანიკო განყოფილების დეკანი პროფესორი ზეორიკინი, რომლის ხელმძღვანელობით მოეწყო შესანიშნავი სამეცნიერო სახელმართ, და პროფესორი კიბინის რეფორმატკი, რომლის მეცადინეობათაც მოეწყო საქმიო ლაბორატორია.

ბ. „მშრომელითაგანი“ გთხოვს გამოეცხადლოთ: „გახლებით 1 ბ. 70 კ და გთხოვთ გადასცეთ კაცისის ბრძოთა საზრუნველო კომიტეტს, ეს ფული გახლები ხელზე მოსამსახურეთათვის დატოვებულ სხვა-დასხვა პირთაგან. მაგრამ მოსამსახურებებმა ამ „ჩა ყაი“ ფულის მიღებაზე უარი განაცხადეს“. ფული გავგზავნა დანიშნულებისამებრ.

თბილისის საქარხნო ინსპექციის მოლაპარაკება აქვს კარხნისა და ფაბრიკის პატრონებთან მუშებისათვის სამკურნალო საქმის მოწყობის შესახებ. საქარხნო ინსპექციის ტფილისში ექვემდებარება 4,500 მუშა. ინსპექცია ფაბრიკებს მათ ხარჯზე მუშეთათვის სავადყოფნის დასაცნას, სადაც 45 სასახლე იქნება და რომლის მოწყობა 40,000 მ. დაჯდება.

მათავარმატებელს ნება ეძლევა ხუთის წლის ვიდიტ სავალდებულო-სასანიტარო დაღენილება გამოსცეს ქ. ბათუმისთვის.

უკვე შეუდგენ ერევან-ჯულფის რკინის გზის გაყვანას. ამ ახალ შტოს სიგრძე 170 კერსი ექნება. გზის გაყვანა დაჯდება 13,600,000 მანეთი.

ქ ა რ მ ს მ ო მ დ ე ნ ე ე ი ე მ ი

ბათოში. 17 ნოემბერს შესდგა ქალაქის საბჭოს სხდომა. სხვა საქმეებ შორის დანიშნული იყო ორი საყურადღებო საქმე. ერთი შეეხებოდა გურია-სამეგრელოს საეპარქიო კანცელარიის გადმოტანას ფოთი ან ბათომში და მეორე ქალაქის საავადმყოფოს. დევანოზს მამა ვისტროგოვს განცხადება შეუტანია ქალაქის გამგეობაში, რომ უკეთეს ქალაქის თეთ-მარათევლოში შესადგერ შენობის დაუთმობს საეპარქიო კანცელარიას, იმ შემთხვევაში გურია-სამეგრელოს კათედრა ბათომში იქნება გადმოტანილი, თუ არა და ისევე ფოთში დარჩებოდა. ქალაქის გამგეობამ საჭიროა სწრაფ ეპისკოპოსის თავის ქალაქში ყოფა და ამიტომ ვისტროგოვის მოთხოვნების დაკმაყოფილება; ამისათვის გამგეობა თხოვს საბჭოს სანქციას, რომ ყოველწლივ, სანამ ქალაქი საკუთარ შენობას ააგებდეს, გადაიღოს საეპარქიო კანცელარიისა და მღვდელ-მთავრის ბინის დასაქირავებლათ ორას-ორასი თუმანი და ეს თანხა მომავალ წლის ხარჯთ-ალრიცხვაში იქნეს შეტანილიო. საბჭომ ერთხელამ მიიღო გამგეობის წინადადება.

სულ ერთი წელი შესრულდა, რაც ქალაქის საავადმყოფოდან დაიწყო მოქმედება. ამ საავადმყოფოს შენება და მოწყობა ქალაქს 225,000 მან. დაუჯდა. სულ ცოტა რომ ვიქვიათ, ორ-სამ წელწადს კაზბათურის რემონტი არ უნდა დაეკარგებოდა, მარა არ ვასულა თათი თვე დღიდან გახსნისა, რომ საშემგებელი კომისიამ დათავალიერა საავადმყოფოს შენობა და მტერს-მეტ უნებულო მდგომარეობაში ნახა და საჭირობა სწრაფ, ყველა წელიწადში, სადაც ავადმყოფები არიან მოთავსებულნი, აიყაროს ასფალტის იატაკი და შეიცვალოს ცემენტით, მარმარილოს ნაწიში შეიცვალოს ფილაში ნაწიში, გაფართოვდეს ფეხის-ადგილები და სხვ. მრავალი. შეადგინეს სმქვა და სულ 25 ათასი მანეთი დასჭირდა. მეტი გზა არ იყო, უნდა შედგომოდენ საავადმყოფოს გადაკეთების და როგორც გამგეობის წევრმა გ. ლ. თურულმა მოახსენა საბჭოს, 13 ათას მანეთად დახარჯული და სანახევართა დაუკეთებით ის. როგორც იმავე გამგეობის წევრმა ალიბა დღემდი საავადმყოფოში მოსამსახურე პირთა არ ქონათა ბინა და ხან ერთი თვისთვის ავადმყოფების საწოლ ოთახში თავსებდენ მათ და ხან ეპიდემი. ბ. თურულმა მოახსენა ქალაქის საბჭოს, რომ სანამ განსაკუთრებულ შენობას ააგებდეს ქალაქი მოსამსახურეთათვის, საჭიროა ერთ-ერთი შენობა, რომელიც დღეს დღემდით თავისუფალია, გადაკეთდეს მოსამსახურე პირთა საცხოვრებლათ და ამისათვის სთხოვა საბჭოს ექვსი ათასი მანეთის გადადება. კრებამ შეიწყნარა ერთივე და მეორეც, დარბაზი საესე იყო ხალხი და რადგან საავადმყოფო მდინდამდე ყველას ცენტრისებოდა. დასრულდა თუ არა საავადმყოფოს შენება კითხვა, დაარბიხაც დაკარიგდეს. ამ წინართა საავადმყოფო უნდა გადაკეთდეს. ნეტა რამდენჯერ დაჭირდება ყიდვე გადაკეთებადმყოფობებს? მარა ხომ მოკვდებიანთ, უკულობითა დაწყებულ საქმეს ბოლოც ასეთი ექნებაო. პირველი შეტანობა იმა-სი დაუშვეს ქალაქის პატრონებმა, რომ საავადმყოფოს აგება ისეთი მოკვარადრეს ჩააბარეს, როგორც არის ბ. ფერმანი, რომელსაც არა ვაგებდა-რა საავადმყოფოსი. ამერც ქალაქ საავადმყოფო კომისიან ადგილზეა აშენებულ. უცქერი ამ თხლიმეტრიულ შენობათა გროვას და უნებლეთი ეკიხებები შენ თავს, რა კაცმა ჩაყარა ამოდენა ფული ამ ქობებშიო. ქალაქს რომ

საკუთარ ადგილზე აგო საავადმყოფო კიდევ იტყვიან რამეს, მარა როცა შეიტყობ, რომ მან ეს ადგილი კერძო პირისაგან შეიძინა, გნცივდებოდა მოზიანარ. საესეთი ამის ბოლო იყება ყოფილ გამგეობის წევრს გ. ი. ფოლსკის, ექიმს. მან უნდა აგოს საზოგადოების წინაშე პასუხი (რასაკვირველია, ზნეობრივი). მარა მას ამ დროს სულ სხვა აწუხებდა: „ოლონდ ამომჩრეველების გული მოვიგო და საზოგადო საქმე შეწყვესაც წაუღიო“ ფიქრობდა ის. ეხლა საჭიროა, რამდენათაც შეიძლება, გამგეობის წევრი ბ. ფურული, რომელსაც აბარია საავადმყოფო, გულმოდგინეთ შეუდგეს საქმის გამოკვებას. მართალია, 30 ათასი მანეთი იხარალა ქალაქმა თავის დაუდევრობათ, მარა კვლავ მაინც ეცადონ და ქალაქის ფულებს გაუფრთხილდენ. ჩვენის აზრით, აუცილებლათ საჭიროა პირველათ საავადმყოფოს ახლო-მახლო კომპლექსი დასაშობა, მეორეტი ნახშირი წყლისათვის (სარეცხის ნარეცხი; ხელის ნახშირი სხვ.) არხის გათხრა, ან მილით შევრთება ზღვისთან, თორავ დღეს რომ საავადმყოფო უკეთშია, იმის ასე დატოვება უკუღელ შეუძლებელია, რადგან ეს წყალი საავადმყოფოს გვერდითი თხრილში დგება, ლბება და მთ სწამლავს ჰაერს. სწორედ ამიტომ არის, რომ საავადმყოფოს მოსამსახურებში ციკებ-ცხელებმა ხშირი მოვლენაა.

ასიო.

დ. ხონი. კერას, 9 ნოემბერს, როგორც იქნა მოხდა ხონის შემნახველ-გამსესხებელ ამხანაგობის წევრთა არ ჩვეულებრივი კრება. ეს კრება იმდენათ ტიპური იყო ხონელე-ბიოსის, რომ არ შემიძლია არ ვუძღვინა ორთველ სიტყვა... კრება „ხონურაბა“ მოხდა.

აქ კი მკითხველს მოკლეთ მოვარანებ წინანდელ მორიგი კრების უკანონოთ ენობას: იმ კრებას წევრები ბევრი დაეწყო, კითხვები კანონიერათ ვადაწყდა... მაგრამ ოქმებ ბევრს წვერიაგან ხელი მოუწერილი დარჩა. ჩვენში ეს, ჩვეულებურ დაუდევრობის გამო ხშირათ ხდება ხოლმე და სწორეთ ამით ისარგებლა გამგეობის თავმჯდომარემ. კრების გადაწყვეტილებმა მისთვის არაფერი დასამოწმო იყო (დასთხინას ეტუქებოდენ, ჯამაგირი 450 მ.—200 მ.-ზე დაუყენეს) და დაწვა ფრამბლურათ საქმის დაუსრულებლობას და რჩევას დაადგინდა, მომხდარი კრება უკანონოაო. ამწინართ მოხდა მოაქირი კრების გაუქმება.

როგორც ზევით ესთქეთ 9 ნოემბერის კრება არა ჩვეულებრივი იყო; მასხადამე, რამდენიც უნდა დასწრებოდა კრებას წევრი, ის მაინც კანონიერი იქნებოდა, და სწორეთ ამით ისარგებლა „მომხრებულმა“ მმართველმა. როგორ?

ჯერ ერთი, რომ ზოგმა წევრთაგანმა ძლიან გიოცა, როდესაც ვაგოა კრება მოხდოა, ჩვენ არ ვაგვიგიაო. და თუ ეს მართალია, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, კრებაზე უცქრესათ „თავისიანები“ იყო მოწყველი; რა თქმა უნდა გარდა ორი-სამისა, რომლებიც დახმორცებმა, კარგათ იცოდნენ ბ. მმართველმა; ადვილათ არ შეიტყებოდა. მეორე ის, რომ უწყებამ იყო ნათქვამი, კრება ორქალსიან შკოლაში იქნებოდა და მოხდა ეს საშუალოაქო შკოლაში. ამასხანავე შკოლაში შესავალი კარგად დაკეტული იყო. საღამომ წევრები, რომლებმაც ვერ მიანგეს კრებას, ამბობდნენ: მივედით ორქალსიან შკოლაში—არაინ არ დაგვხვდა, წავედით საშუალოაქო შკოლაში—შესავალი კარგად დაკეტული იყო; როგორ ვიფიქრებდით თუ უკან ოთახში კრება იყო; წავედით სსსამართლოში—იქაც აღარავინ... ესთქეთ, ნამდვილათ ვადადმყოფოთა და წავედით სახლშიო.

ეს ვაგომოება ძალიანებურათ კაცს აფიქრებინებს; ამ ვგართა მოაქირი მოწყობა ვანგებ მომხრებულთა იყო, რომ კრე-

ბაზე მათვის არასასიამოვნო ელემენტი არ მოსულიყო. ამ გეარ გარემოებაში დაიწყო კრება.

არა ჩვეულებრივი კრების მოწვევის მიზეზათ გამგეობის თავმჯდომარე დასახელო წესდების § 111 და 112. მ. შიდა-გია: როგორც ჩანს ამ მუხლებიდან, არა ჩვეულებრივი კრების მოწვევა შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ კრების დადგენილება ეწინააღმდეგება არსებულ წესდების, ამა მიმო-თითეთ, რომელი დადგენილება იყო უკანონო ან და წინა-აღმდეგი ჩვენი წესდების, რომ ამ მუხლით თქვენ ისარგ-ბლეთ. მეორე 112-ტი. მუხლი ეტება ოქმის შედგენას და თხოულობს, რომ ოქმზე ხელს აწერდნენ კრების თავმჯდომარე, გამგეობის წევრები, რჩევის დამსწერ წევრები, წერის მკოდენი, მხოლოდ უწერილობათვის უნდა შედგენილი იქ-ნას განსაკუთრებული სია. ეს მუხლი ჩემის აზრით სრულე-ბითაც არ თხოულობს, რომ, ვინც კი წერა იცის, ყველამ აუცილებლათ მოაწეროს ხელი. ამას უწყსდება საკლდე-ბულიათ რომ გავდგენდეს. მაშინ შეუძლებელი იქნე-ბოდა კრების მოხდენა, მისთვის რომ უთანხმო წევრი თავის პარტიით ნებით არ მოაწეს ოქმზე ხელს და ძალით კი ვის შეუძლიან მოაწერინოს. ასე რომ ჩემის აზრით არავითარი უფლება არ აქვს ამ კრებას წინადადებული კრების რომლიმე და-დგენილება დაარღვიოს.

კრების თავმჯდომარე ბრძნული უპასუხებს, რომ სახე-გაღლება შეკრებილია, კრება გახსნილია, მამ ვქნათ, თუ არ განვიხილეთ კითხვები, სახლში ხომ ვერ წავაღოთ; ასე რომ ეს კითხვა საკმაოდ გამორკვეულია. შევუძღვეთ კითხვე-ბის განხილვას. და ამით ვათავა ამ კითხვებზე ლაპარაკი.

თეთი კრებაზე განსახილველ კითხვებს არ შევხებო. ისინი სისწრაფით წყდებოდა ბ. მმართველის სასიამოვნოთ; კრებას ძალიან თანხმობა და ერთფერობა ემჩნეოდა ბ. მმართველ-სადმი. ორიოდდ ოპოზიციონერებს არც კრება და ავტო თავ-მჯდომარემ თითქმის ხმის ამოდების ნებასაც არ აძლევდნენ. ზოგი წევრი, „ხოხორა“ მოქმედების მოტრფილად და თავყვის მტყემელი, დაკინთი ამბობდა: „აქ ბევრ ლაპარაკს თავი დაგვანებეთ, გვიდა საქმეს მალე მოგვრჩეთ, მერემ კი რაოდ-ნიც ვინათ, იყბედეთ“.

როცა გადაწყვეტ უკანასკნელი კითხვა, ერთმა ოპოზიციო-ნერთათვანმა ბ. მტყანამ სთხოვა თავმჯდომარეს კრებისთვის ერთი წინადადების მიტყმის ნებაბრუნა, მაგრამ არც ბ. თავ-მჯდომარემ მისცა იგი და ბ. მმართველის მგზობრებმაც იგრიალდეს (მუსოლე იფიკრეს, ხარჯთ-აღრიცხვებზე იტყვის რა-მესო. ხარჯთ-აღრიცხვა არ იყო შეტანილი სიაში, მაშასადამე სამმართველის წევრნი ღარენ წინადადლ ჯამაბირებში) და მიამურეს ოქმს ხელის მოსაწყათ.

მაგრამ ეს არც ვასაკვირვლია, თუ შეგველობაში მივილებთ, რა პირობებში მოხდ კრება. გულბრყვილო ადა-მინი იფიკრეს ბ. მმართველს ამის შემდგ საზოგადოება ცული თვლით დაიწყებს ტყრასათ... მაგრამ ცლებდა აქ ხონია და ყველაფერი ხონურათ ხდებდა. პრიკით, იმას პარტიცსემა მომბატება საზოგადოების თვალში, რომ აგრე მოხებებულათ „ვააკურა“... აქ მტყებური მხოლოდ „მოხებებული მოღვა-წეა“.

სიროსი.

რ უ ს ე თ ი

არა პირდაპირი გადასახე და ლიბეისკი სამეურნო კოო-ტევის დადგენილება.—მუშების უბრუნებლ ყოვე და ხარკო-ვის მოამბების მოწვევით.—სახლში სახლი. როგორც სა-ხლეთ, ისე სახარეთ.—საარჩენო აგრეცია პეტრბურგში.

არა ნაკლები საუბრადებო საკითხია გადასახადების სა-კითხი რუსეთში. გადასახადს იხილი მაშინ, როცა მთავრობის

კაცი მოდის შენთან და მიაქვს შენს უძრავ-მოდრავ ქონებაზე შეწერილი ფული. გადასახადს იხილი მაშინ, როცა გგონია რომ არაფერს არ იხილი. პირველ შემთხვევაში გადასახადი ცხად-ი და აშკარა: აქ ხელდა პირდაპირ რა ვაქვს, რა გახადია და რა მიაქვთ, და თუ ვინმე უკანონოთ გექცევა და იძენს იხი-ლი, რამდენიც არ უნდა გადახადო, შეგძლია წინააღმდეგე-ბა გაუწერო, უჩივლო, უკმაყოფილება გამოაცხადო და დასა-ჯო კიდევ... და თუ კანონიერს გახდებენ, შენც ურიად-ში აზგავ გიგომეზას და ასე ფიქრობ: რა უკუთო, აძენდი შემოსავლი მიქვს წილირათ და კოტა სხვასაც ერგოს, მარ-ტო ჩემთვის ხომ არ არის კანონი დაწერილი. სულ სულ ხასიათის ამ სხვა თვისებისა დაფარული, საიღუმლო გადასა-ხადი. აქ ვერ ხედავ, რა დროს იხილი ამ გადასახადს, ვერ ამ-ჩნევ, საიდან მიაქვთ და საით მიაქვს ასეთი გადასახადი. საქმეც ეგ არის, რომ ვერ ამჩნევ და ვერ ხედავ, თუ რა გვართ ხდე-ბა ყველაფერი ეს. მთელი ამ გადასახადების ძალი და ძლიე-რების მხოლოდ ამ შენ შეუდგენლობასა და მიუხედვლობაში გამოიხატება. მიხედვ, ვანკობორდ, ვაივებ და მოსაპობა ეს საიღუმლოებით მოკული მოვლენაც. ამა დავუკირდეთ რას წარმოადგენს იგი.

სახელმწიფოს მართალია ბევრი შემოსავალი აქვს, მაგრამ გასავალიც ბევრი აქვს სამაგიეროთ. სასწავლებლები, აუარე-ბული გეარი და პოლიცია, სასამართლოები, ენდარბოთ სამმარ-თველოები და სხ. ყველა ამ შემოსავლით უნდა შეინახოს. შემოსავალს კი კრეფენ გადასახადის სიხით სოფლებიდან, ქა-ლაქებიდან, უძრავ და მოძრავ ქონებიდან. ამ გადასახადს კრეფენ იმათგან, ვისაც რამე გაინახა და ახალი. ვისაც არა-ფერი გაჩნდა, იმაზე ცოტა გადასახადი დადებულეო, რასაც ნელიმკას უწოდებენ. ამ უკანასკნელ დროს ნელიმკები ძლიერ გადიდნენ მეტადეო სოფლებში, რაიც იმის მომასწა-ვებელია, რომ ხალხი გაღარიბებულია და დაცემული. წინეთ რომ იხილდე, იმდენს ახლა ვეღარ იხილს და სახელმწიფოს შემოსავალიც კლებულობს. გასავალი კი მუდამ დღე მატუ-ლობს... მთავრობა ახდენენებს გადასახადს იმათ, ვისაც აქვს. ეს კანონიერია, სამართლიანია... ის ახდენენებს გადასახადს იმა-თაც კი, ვისაც არაფერი გაინახა და არაფერი ახალი. ეს კი უკანონოა, უსამართლოა. თუ არაფერი გაინახა, რილს გადა-ახდენენებს? იქნებათ თქვას ვინმემ. ამა ვინათ, თუ არ ახდენი ნებს. მთავრობის კაცს ყველაგან ერთი ხმა ხდებდა, ის მისი ფაბრიკაში, ქარხანაში და სხვადან და გადასახადს ადებს ყვე-ლაფერს: სარკას, თუთუნას, პაპიროს, მარილს, ნავთს, პურს, ფუნდის, არაყს და სხვა აუცილებელ საჭირო ნივთებს. აქ დეზარტის, ან ქარხნის პატრონი არაფერს ხარობლობს... მას, ერ-თი პაქვა თუთუნეი ორ შაურათ რომ გაიყიდას, ყოველგვარ ხარ-ჯებს გაუტტუმებს და კიდევ მოსაგებ დაჩაჩება. მთავრობის კაცს ეუნებებს ეს ორ შაურათი პაქვა თუთუნეი თექვსმეტ კა-პითათ უნდა გაიყიდოს, ორი შაური შენ და ექვსი კაპითი მუო. და რამდენი პაქვა გაიყიდება მთელი წლის განმავლო-ბაში იმდენი ექვსი კაპითი ხახინაში შედის. ასე ხდებდა სპან-ის, ნავთის, შაქრის, მარილის და სხვის შესახებაც. ვის არ გავჯონია, ის ხელის ხელ საგომანწეული სიტყვები, რომ რუ-სეთში დამხადებულ შაქრით ინგლისში ლორებს ასუქებენო! ეს იმისთვის რომ რუსეთიდან წაიღებულ შაქარი იქ ექვსი კაპითი დროს გირავნა, ჩვენში კი ჩვენშივე დამხადებული შაქარი თექვსმეტ კაპითი ნავთის წყარო ხომ პაქია, მაგრამ ნავთი ბაქიაში უფრო ძვირი დროს, ვიდრე პაქიადან წაღბე-ლი ნავთი ლონდონში—როი ამაბით ნაკლები უკუთო. ეს იმის-თვის რომ წარმოებაში—მთავრობა ჩაქრია და ხელოვნურათ ასწია საქაროს ფსი, რომ თავის შემოსავლი გააიღოს და გაბოძრობოს...

როგორც ხედავთ, მეული ამგვარი გადასახდი მიცდვლს, მხმარებლს აწევა კისერზე. მიეცდეთა, ანუ მხმარებელსა დიდი უზარალოვსა მზრომელი ხალხია, რომელიც თავის სო-
ზილიდით და ქონებით ვერ დაიტრიაბებებს. ზოგს სპირქის, პა-
პიროსის ფულიც არ გაანია და ამავე დროს ნახევარ კაპეი-
ტანოი სფიკა კაპეით უნდა იყოს, იმისთვის რომ მასე ბან-
კროლია, დაფარული გადასახდის ბეჭედი დასმული. არ
შაურთან პაკე თოთუნში იხდი თექვსმეტ კაპეის—ექვს კა-
პეის ხაზინის სასარგებლოთ, ნახევარ კაპეიანი სფიკაში—
კაპეს, ნახევარ კაპეის ხაზინის სასარგებლოთ. გირვანჯა მ-
ქარში იხდი თექვსმეტ კაპეის, გირვანჯა ნათში 4 კაპეის
არ კაპეის ნახევრის ნაცვლით. ამა რომელიც ერთი უნდა ჩა-
მოთავალოს კაცმა: ყოველგან განდაროლი, ყოველგან აქციონ.
ი ამას ქეია არა პირდაპირი გადასახდი, რომელიც არ ჩანს,
მაგრამ მძიმე ტვირთი თი აწეეს ხალხს კისერზე, ახირებულთა,
მილიონგრამაც კაპეით იყოს ერთი კოლოდი სფიკა და
ურბარო ლეტა სოკლის ტრტიაპაც, მილიონგრამაც ნახევარი
კაპეი თი ხაზინის სასარგებლოთ უნდა გადინდოს და მუშაპაც,
რომელსაც, ვინ იცის, იქნება კაპეის მეტაც არც თი ქონ-
დას უჯებში. ესეც რომ არ იყოს, პირველი უნათათაჲ და
უსფიკათაჲ იოლათ წავა—ელექტრონის ღამში გააბრკუე-
ვლებს თავის ვარშემო ყველაფერს. არც ერთ პირდაპირ გა-
დასახდელ ხალხი იმდენს არ იხდის, რამდენსაც არა პირდა-
პირ გადასახდებში... ლიბიციის სასოფლო-სამეურნეო კომიტეტ-
მა ეს დადაინა: იზუამდგომლოს მთავრობის წინაშე რომ
ერბაში შეწოდებულ იქნას შემოსავლის ყველაობაჲ გადასა-
ხადების ვაშრობა. შემოსავლის ყველაობაჲ გადასახდის გა-
წესრიგება წინაშეს არა პირდაპირი გადასახდების მოსაპობას.
არა პირდაპირი და დაფარული გადასახადების გაუქმება ეს
მეული საერთო კითხვა რუსეთში და არა რომელიმე კუთხის,
თუ გინდ ეს კუთხე ლიბიცი იყოს...

თუ ფაბრიკებსა, ქარხნებსა და სახელწონოებში აუ-
ტანელი პირობები უხდებთა მუშებს მუშაობა; თუ აქაც არის
შემთხვევითი სიკვდილი, დასახიჩრება, დახიანება, ფეხის და
ხელის მოტეხა და სხვა კამათანები. რაღ უნდა ითქვას მამინ
ქეა-მანდებში, და მალაროებში მომუშაეთა შესახებ? ფაბრი-
კებსა და ქარხნებში მაშინდებთა ვაქეს საქმე. აჲ დახელოენ-
ბულაო მუშამ, შეიძლება. თუმცა იწიათათ, მაგრამ მაინც
აიღინოს მოსალოდნელი განსაცდელი: მალაროებში, ქეა-
მანდებში პირდაპირ სტიქიურად პირობებთა იხილება მუ-
შაობა. არ იცო, რა დროს და სად რომელი კლდე ჩამოწება,
რომელი ქეა ჩამონგრევა და ქეშ მოყვები. და ხშირია
ისეთი შემთხვევები, როცა ასეთი სტიქიონის ასობით მუშა
უქსაშეპობია და შეუწირავს. შეიძლება აიღინოს კაცმა ასეთ
წილში შემთხვევები, ან შეამკიროს მათი რიცხვი, ვაამაგროს ის
ადგილები, საიდანაც მადანი გამოაქეთ, მაგრამ რისთვის უნ-
და ქანს ეს ქეა-მანდის პატრონებმა? რისთვის დახარ-
ჯინ მეტი, როცა უპირობად იოლათ მიდიან—ერთი მუშა
თუ გამოიჭლიტება ქეას ქეშში, მის ადგილს ორსა და ასი
იოზინის! და ასე ფორმალურათ ჰყავთ ვითოეტი ინჟინრები,
გამოცდილი კაცები, რომლებიც ვითამც თვალყურს ადევ-
ნებენ მანდის გამოზღვას მალაროებიდან, გზებს და ციკაბო
კლდეებს, მაგრამ ყველაფერი ეს თვალის ასახვევით ხდება.
ვინ უნდა მიშველებოდა, ვინ უნდა დახმარებოდა, აუარებელი
იოლათ დაჩრდილ ცოლ-შვილს, რომლის ქმრებმა, ძმებმა და
მამებმა მალაროებში უღროვით დალიეს სული და ცერბო
პირების გადღიდვებს შესწირეს თათ? ისევე მუშებს, თავის მა-
ლაროებში დღე და ღამე მომუშაეით უნდა გზურნათ იხდის
თათზე, ჩვენ არ შეგვიძლიან ასეთ პირობებში მუშაობა, ვინ-

ძლით პატრონები გააუქმებდნენ შრომის, წარმოების მო-
წყობილობა ქეა-მანდებში, რომ ნაკლები მსხვილი იყოს და
ვინც მოკლებდა, ან დასახიჩრება, იმათ მიუწვევლია ხარჯით
დახმარება მიეცესო. ეს ამავე მივიდა მთავრობის უკრამდე
და-ბისც შეუღდა ქეა-მანდის მიუწვევლიათვის ისეთი საგაღლე-
ბული კანონების გამოცემა, რომლებიც უხერხულად ყოფენ
მუშას და მის ოჯახობას უტყურებ უმეხიხიხის დროს. გან-
ძრახულია, ასეთი კანონი უნდა გამოიცეს მომავალ წლიდან.
ვის უნდა სწვენოდა, ვის უნდა ზოხდებოდა ველში ისრათ
ეს ხნა, რომ განსაკუთრებული საგაღლებული კანონი უნდა
გამოვიდეს ქეა-მანდის მიუწვევლიათვისო? ვის და ამ უკანა-
სწვლით. და ია, ხარკვის მთა-მანდის მიუწვევლით კრებმა და-
დადანი იზუამდგომლოს მთავრობის წინაშე, რომ განძრახებულ
კანონის გამოცემის ვადას ერთი წელიწადი კიდევ მოეპობოს,
თორემ ჩვენ ვერ შევიძლებთ მოულოდნელი ხარჯების ატა-
ნასაო. საიდან იქნება ეს მოულოდნელი ხარჯები? იქიდან
რომ რომელიმე მუშა მოკლებდა და მიუწვევლია თი თავის მი-
ლიონ შემოსავლიდან სულ მკირდი რამ მკვდარი მუშის სასარგ-
ებლოთ უნდა გადინდოს. მუშებისთვის სიკვდილი და დასახი-
ჩრება არაფერია, ჩვეულებრივი მოვლენაა, ხოლო კაპიტალი-
სტებისთვის ასო-ორასი მანეთის ვადახდა უზარბონათ დაჩრ-
ნილ წყრილ ცოლ-შვილის სასარგებლოთ თი არა ჩვეულე-
ბრივი, მოულოდნელი ხარჯებია! იყოს მოულოდნელი, ხოლო
ასეთ მოულოდნელ ამებებს კიდევ უფრო ბევრს ვაგოგონებენ
შედგებში.

ბევრს ყვირიან რუსეთში: სახალხო სახლები, სახალხო
თეატრები, სახალხო საჩაიები, იაჲ-დასიანი სასაილოები და
ვინ იცის, კიდევ რა არა. ყური წავგავყურეს ქველ-მოქმდითა
პრეტყლ-პრეტყლ სიტყვებმა, მათმა „მოლაგეფობამა“ და „ხალ-
ხისთვის სამახაზურამა“. ამა ენახათ, რა ვაგვრია ეს სახალხო
სახლი. ავიღათ თუნდაც ჩერეპოვეციის სახალხო სახლი. ი
რას ვკითხულობთ მის შესახებ: ჩერეპოვეცი თი კარგა ხანია
არსებობს სახალხო სახლი. ვინა მართლა სახალხო სახლია?
მისში იმართება წარმოდგენები. ადგილები ფასი თი ორი ამა-
ხიდან ორ მანეთიღეა. აქეს ადგილი ხალხს ამ გვარ წარმო-
დგენებზე? არა. მისში იმართება საცყელო საღაობები და ბალ-
ნასკარადები, ფასიანი რასაკვირველია. აქეს ხალხს ადგილი
ამ გვარ საღაობებზე? არა. ხშირათ ქილაქში ჩამოდიან სხვა-და-
სხვა დასები და სახალხო სახლშიაც მართავენ წარმოდგენებს
ადგილები ფასი უფრო ძვირია, ვიდრე ზემოთ აღნიშნული.
აქეს ადგილი ხალხს ამ გვარ წარმოდგენებზე? არა. სახალხო
სახლთან გაწმენებული მშენიერი ბაღი, რომელშიაც მთელ
ზამთარ-ზაფხულს მუსიკა გრაილებს. ბაღში ადგილობრივი სა-
ზოგადოება დასერიანობს; ხოლო თუ ვინმე ცუდად ჩაკვირ-
ვდება, მას დაიარჯები ბაღში არ შეუშვებენ. აქეს რამე ადგი-
ლი ასეთ ბაღში ხალხს? არა, და ასაკურ არა: მამ რათის ყვი-
რითი პატრონები, რისთვის ვაგვაყურეთ თქვენი მოღვაწეობით.
სახელათ ხალხის, სახარება სხვისი. აი ეს სახალხო სახლები...

პეტერბურგში ვაცხარებელი მუშაობა. ვაცხარებელი
კამათია, ვაცხარებელი აზრების ვახა-ჯუბო. ყველაფერის მას
წყოლებმა სასაჩვენო აფეტიათა. ახალმა რეფორმამ ბინის დამ-
ქარაგებელსაც მისცა უფლება ბინიონს ხმოსანაჲ ვინც უნდა
და არსებულ იქნას თითონაც თუ ვინმეს უნდა. ძველი სა-
ბუკის მომხრეები და ახალი საბუკის მომხრეები, აი ორი პარ-
ტია დაუპირდაპირ და ერთმანეთს. პირველს უნდა თავის მღვა-
მარობა საბუკით, თუ ძალაქის გამეფებაში შეიჩინოს, განა-
მტკიცოს და ძველესობათ არაფერი აეთათს; ოღონდ ვაამ-
ვირები თი თავის დროზე მიიღოს. მეორეს უნდა გადასვლოს

ძველი და თითონ გამაგრდეს მის ადგილზე, გეყო რაც გი-
 მოღვაწია, აწი ჩვენ დავეთხოვით. აღდგენ პრაგრაზმებს,
 სწერენ სამოღვაწეო პროექტებს, ამას და ამას ვაკეთებთ;
 ოღონდ ამირჩიეთ და შეძლება მომეცით ემიოღვაწე და ვიშ-
 რამოვო. ხოლო ხალხი, მშრომელი ხალხი მიანც განზე დგას.
 ის საარჩევნო აგიტაციებში არ იღებს მონაწილეობას. მას
 ამის უფლება არა აქვს. მართალია, ბინის დამპირავებელთაც
 მიეცა უფლება ქალაქის საქმეებში მონაწილეობა მიიღოს,
 მაგრამ ეს უფლება იმათ მიეცათ, ვინც თავის ბინაში წლიუ-
 რამ 1200 მანეთს აძლევს სახლის პატრონს. მუშა ხალხს სადა
 აქვს ამდენი, რომ ბინაში მისცეს დ მერე ქალაქის თვით-მართე-
 ლობაში მონაწილეობა მიიღოს. და ამბობენ კი სახალხო გა-
 ნათლება კარგათ უნდა მოვაწყოთ, განაპირა ქუჩები, სალდ
 მთელ ხალხს ცხოვრობს, კარგათ უნდა მოვიკრწყოთ და
 კარგათ განათდეს, ხალხს კარგი წყალი ძღვენივდეს და მრავა-
 ლი სხვა...

„კვალის № 30 „რუსეთში“ შემდეგი კორექტურული
 შეტყობა: პროსტრუტუცია.—მისი მიზეზები, ბრძო მასთან...
 უნდა იყოს: ...ბრძოლა მასთან... ტყვეის ერობის კრების
 დადგენილება და თავის თავის ყოფი. უნდა იყოს: ...თავის თა-
 ვის უფროს ყოფი.

უცხოეთის ქრონიკა

ჩრდალკათა-ამკრავის შეერთებულ მტატებში: არჩვენები
 ნიუიორკის ლარდ-მფრისა. ზუსტად-უზგუფით: ტისსს სპი-
 ნიორკი. კრებრი და ტისსა. გენის გავხლდა... იმდგასა:
 დეა ჩემბერლენი. ბავები. ტრედ-უნიონისტების ახრი, ჩემბერ-
 ლენი კანადაში. ბალფურის ნახტობი, ლიბერალის კავშირი

ჩვენ ბევრი რამ გვილაპარაკია ვერობაზე, მარა ამერიკის კი
 ნაკლებ განხილვებში. ეს ქვეყანა სწორებით ჩვენ პირდაპირ დღდა-
 მიწის მგორე მხარეზეა და როცა ჩვენში დღდა, იქ მაშინ ბნე-
 ლა, ხოლო როცა იქ მზე ანათებს, ჩვენში მაშინ დღდა. მიუ-
 ხედავთ ამისა იქაც ცხოვრება დღეს და გადმოღის, ცხოვრე-
 ბის კანონები იქაც ისე მოქმედობენ, როგორც აქ, იქაც ისე
 იბრძვის კაპიტალი და დაქირავებული მშრომელი, იქაც არიან
 ექსპლუატატორები და დასჯარულინი. იქ უფროა გამწვავებული
 მათ შორის დამოკიდებულება. აი მაგ. როგორც შეხლო-შეჯა-
 ხება ასტუდა იქ ნიუიორკის ქალაქის ლორდ-მფრის არჩვენების
 გამო. აქ ქალაქში, რომელიც ლონდონს შემდეგ პირველი ქა-
 ლააქია დღდამიწზე თავის სიდიდით და ეჭვობით, აქამ-მოყრი-
 ლია ყველა პარტიები შეერთებულ მტატებისა და თვედნი აძ-
 ლევენ ტანს მთელ მხარეს, ასე რომ მათი ბრძოლის შედეგი
 მთელი მხარისთვის საყურადღებოა. შემთავრესათ ეს ბრძოლა
 და შეტყობა იქ პარტიას შორის არის გამართული, ერთია
 ბურჟუაზიულ-არესტულკალური, მეორე ბურჟუაზიულ-დემოკრა-
 ტიული, ორივე პარტია დღივარია. პირველს ახლა უკან თავისი
 წარმომადგენელი ს. ლოუ ქალაქის ლარდ-მფრის, ორი
 წლის წინეთ კი მეორეს ეჭორა ეს ადგილი. მაშინ მან მეტათ
 ტული მართავ-გამგობის ნიქი გამოიჩინა, ქალაქის საქმეები
 სულ აწუწ-დაწუწე და ამიტომ დაამარცხა. მარა არც ს. ლოუ
 გამოაწუწ დიდი ეკითხვის მყოფელი. ის უღლებსი მილიონიერთა-
 განია და როგორც ასეთი, ყველა კაპიტალისტების და მილ-
 იონების დიდი მოსარჩლე. განსაკუთრებით წერილ წარმოების
 ტრესტებში იზრავს მასს საუკეთესო დამცველი. ნიუიორკში
 ბევრ ვგარი ტრესტებია: მათ ხელშია ხორკის ლქენები, თუ-
 თუნდი და სხვა წერილი საეკარგები... ტრესტი კი ნიწავს
 ხანგრძლივს შეერთებას საქონლის დამის ასაწევათ, ბაზარს
 კონკურენციის მოსასპობათ და ფით მომხმარ საზოგადოებას

ყველავის, საზოგადოებამ ვეღარ გაუძლო მათ გაუშაძრობას;
 წინეთ რომ გირანქა ხორკი 12 სენტ ლირდა, ახლა ის 20
 სენტით იყიდებოდა. ეს სულ ტრესტის წყალობით. მის გარე-
 შე დარჩენილმა ყასებმა სცადეს საკუთარი საქონლის საკლა-
 ვის გაწყობა, მარა ქალაქის მერმა ს. ლოუმ ამის ნება არ
 მისცა და ამით მთელი საზოგადოება ტრესტების გასაყვამთ
 დაავლო. ამიტომ საზოგადოებამ, მთელი ქალაქის ინტელიგენ-
 ცია მის წინააღმდეგ იყო ამხედრებული. კაპიტალის მძიმე
 უღლებს ყველა შეგრუხა და მის მფარველს დამარცხება მოუ-
 ტრანა, ს. ლოუს სულ 247,622 ხმა ამოუვიდა, მის მოპირდა-
 პირე გელანს კი 309,491... ამხარიათ გამიძარცვეს ბურჟუა-
 დემოკრატმა. ამ არჩვენებში დ პარტიათა ბრძოლაში ერთი რამ
 არის აღანიწნავი, ამერიკელებს ვერავინ ვერ შედგრობა აფი-
 შების და რეკლამების გამოუფენაში. ახლაც თავის კანდიდატე-
 ბის გასაცყანათ პარტიებმა დახარჯეს მილიონები: აფიშები,
 კანდიდატების სურათებით გაყვს ყველაფერი, დღით ფურ-
 გუბებს დაქონლთ საავტოკო ბროშოურები და ხალხს უპირ-
 აგებენ, დღით ელექტრონით განაიგებელი ვაგონები დაჩო-
 დენ, რომელზედაც კანდიდატის სახელი იყო ამოკრილი. ქუ-
 ჩები, კვლები, ღობები სულ აფიშებით იყო გატყენილი...
 ერთი სიტყვით, მთელი ქალაქი ქალაღდების გროვას წარმოა-
 დგენდა და ყველგან პამფლეტები, კუბლეტები, კანდიდატის
 სახელები ეწერა.

**

ტისსას სამინისტრომ დაიწყო მკმკედება. პირველი
 მისი სხდომები ბევრათ არ განიარჩოდენ წინანდელი სხდომე-
 ბიდან. ოპოზიცია უფოათავდა, პირიდან ცეცხლს ყრიდა, ტის-
 სას ლაპარაკს არ აცდიდა და საქმის მსვლელობას აფიჩებდა,
 მარა ბოლოს იგიც მოტყდა, ცოტ-ცოტათ დაშეშვიდა და
 პარლამენტის ცხოვრება ჩვეულმერე კალაპოტში ჩაღდა. სა-
 მფიგროთი ახლა აესტრიისა და უნგრეთის პარლამენტზე შორის
 ასტუდა კამათი. საქმე არ ბრძოა. უნგრეთის საპარლამენტო
 კრიზისმა, როგორც ვიცით უნგრეთის საკუთარი ჯარი მისცა,
 მის მმრძანებელთა და გამგებლათ მეფესთან ერთათ პარლამენტო
 გახება, ასე რომ ამიერგანდ ისინი ერთათ ვინავენენ ამ საქმეს.
 ხოლო აესტრიის ჯარი იმავ იმპერატორის სრულ გამგებლო-
 ბაშია და ის, რასაც უნგრეთის პარლამენტო დააღვენს, იმ-
 პერატორია აესტრიის ჯარშიც შამოილებს, რომ ჯარის ერთია
 ნობა დაიყვას. ეს კი აესტრიის უმაღლეს სვერვის ვალზე
 ცეცხლათ ვებება. საღდა აქ თანაწირობა უფლებებში აეს-
 ტრიისა და უნგრეთის შორის. აესტრია იძლევა ჯარის ხარ-
 ჯის 60 პროცენტს. ხოლო ბრძანებლობა მას უნგრეთი,
 რომელიც შხოლდა 34 პროცენტს იღებს ამ საქმისთვის.

**

აესტრიის პირველი მინისტრი კერებრი, როგორც დამცე-
 ლი აესტრიის ინტერესები ვერ შერგებია უნგრეთის ვაგარ-
 ჯებებს და აცხადებს, რომ უნგრეთსა და აესტრიას თანასწო-
 რი უფლებები აქვს. უპირატესობა და სხვ. ამგვარები სულ
 მოგანძობია. რაც უნგრეთს დაუთმო მთავრობამ, იმას არსე-
 ბითათ არავითარი ცვლილება არ შეეჭვს აესტრია-უნგრეთის
 დამოკიდებულებებში. ამ სიტყვებმა ისევ დააყენ ფეხზე უნ-
 გრეთის ოპოზიცია. შეიქნა ვანგანა, ტისსას მოსთხოვეს პასუ-
 ხი გავცე კერების ასეთ საქვერდისთვის. ტისსამაც პასუხი
 აგო: ტისსა აცხადება, რომ უნგრეთს ძალიან კარგათ ესმის
 ახალი დამოკიდებულება პარლამენტსა და კიროლს შორის,
 „სწობლია უცხოელი“ კერებრი იმაზე მსჯელობათ ტყელია
 იღლავს თავსა. უნგრეთის ხალხი არასდგენს არ დასთმობს
 იმას, რომ მის საქმეებში ეინმე გარეშე ჩაერიოს... ასეთი სო-
 ტუკისთვის უნგრეთის პარლამენტში დღით იჯაცია გაუმართეს
 ტისსა. სამაგიერო ვენაში ყველა მის წინააღმდეგ ამხედრდა.

ვახუშტის იეს სიტყვას არ მოაბარებენ, რომ უნგრეთი არ ასხენონ. უნგრეთის პირველ მინისტრმა შერაიხსკო არა კრებრი, არამედ მთელი ავსტრიაო, გაიხიანეს ეს ვახუშტის... მას შემდეგ, რაც ისიც თავის კოლეგებს კრებრის „უცხოელმა“, ეტახის, განა ამის შემდეგ შეიძლება ამ არა ნაწილის მთლიანობაზე დაბარდნაო! დროა აშკარად აღვიროთ რომ ავსტრია უნგრეთის კავშირს ძირი თვაზობა, რომ ის უფრო არაფერულ საფუძველზე დგას და მაღლ სრულიად უნდა დაეარდეს. რათ გვიყნა, რომ ჩვენი პოლიტიკურ ცხოვრებას მუდამ შესაბამედს ასეთი მოვლენებია: ახლა კი ერთი ერთი რამ დაგვიჩვენა, უნდა ვთვაქთ ვარის შესახებ ვთქვათ, ჩვენ 2 მესამელი რათ უნდა ვადვიხადოთ, თუ ვარი ასე ვაყოფილო იქნებოდა... ერთი სიტყვით ავსტრია-უნგრეთის კავშირს ნიადაგი ეცლება და ნელ ნელი ირღვევა...

**

პური, ხორცი, შაქარი, ჩაი, თამბაქო და სხვა აუცილებელი საჭიროება, უმათიო თავის გამოკვება შეუძლებელია; მარა მღერებდა და ღარიბებისათვის მათ ერთი და იგივე მნიშვნელობა არა აქვთ, მღერებების ბიუჯეტში ამ აუცილებელ მოთხოვნისთვის მცუთა მცირე დიდილი უქირაეთ, მათი შემოღების უდიდესი მთელი ფუფუნების საგნებზე იხარჯდება. მარა სულ სხვაგვარი მდგომარეობაა მთა ღარიბი ნაწილი საზოგადოებისა. მისი მთელი ქონება, მთელი ავლადილება ლუქა-პურის შემენა და თავის გამოკვება უნდება, ამიტომ სიკითხი პურის, ხორცის და სხვა საწარმოებზე ფასის აწევის შესახებ ყველზე მეტთა ღარიბ, შეუძლო ხალხს ეხება. ინგლისის პროტექციონისტებიც კარგთა გრწამებენ ამას და ამიტომ ყოველ ღონეს ხმარობდენ, რაც შეიძლება მათი გომლი მოაჯერონ, დადარსმუნან, რომ პურზე ბავეების მოხატებით მათ ხარჯები არ აიწვეს, მათი მდგომარეობა არ გაუვარსდება. ჩემბერლენი, რომელიც კარგა ხანია მინისტრობისაგან გადადგა, ინგლისის ყველა ქალაქებში დაღის, სიტყვები ამბობს, ხალხს არწმუნებს, რომ მთელი ინგლისი განსაცდელი არა, რომ ინგლისის წარმოება ეცემა, იღუპება და მთელ ერს მოსაზება მოეღის, თუ სახელმწიფომ დახმარება არ აღმოუჩინა და სხვა ქვეყნის შიდა ვაჭრობებზე კაპიტალისტებისაგან არ დაიფარაო. ამის უშთაფრეს საშუალებას კი წარმოადგენს პურზე და საწარმოებზე ბავეების დადება. მაშინ ჩვენ ბევრნაირ სიკეთით ავაფებთ ინგლისს, ირწმუნებთან ჩემბერლენი და მისი კომპანია, მაშინ შევდგებდნა ჩვენ ახალშენებს ბავეები არ გადავადგვივითო, უპირატესობა მიეცეთ და ამით მათსა და მეტროპოლისის შორის კავშირი და ერთობა განმტკიცდებო. ამასთანავე ჩვენი მრწველობა წინ წავა, აყვავდება; დალორებელი წარმოება მეტ მეშუ ხელს მოითხოვს, მეტი მეშუ ხელი მეტ ფასს იღებს და საწარმოებში მეტი ფულის მიცემა შედგება, რადან მრწველებლის აყვავდება მათი ხელ ფასის მომატებაც მოყვება. ამ ნაირი ბავეებით ყველა კლასი მოგებული დარჩება და ქვეყანაც ბედნიერებით აივსება.

**

მარა ასე არ ფიქრობს ხალხი, ასე არ აზროვნებენ ლიბერლებიც, რომელთა ღრმით აქვთ შეთვისებული ვაქრობის თავისუფლების პრინციპი. თუ უკანასკნელი ჩემბერლენის წინააღმდეგ ავტოკრის ეწვეიან და მიტინგების მართავენ, რომლებზედაც ბაუის უარპყუველ რეზოლუციებს იღებენ. ტრედ-უნიონების კრებათ ერთ ხმით აღიარა, რომ ბავეების მომატება მთელ ხალხს გაიჭრებოდა ჩავედნის, რომ ბავეები მხოლოდ კაპიტალისტების ჯიბის გასაქვლადელი საშუალება და ხალხისათვის კი მძიმე ტვირთი, და ამიტომ გადაწყვიტა წინააღმდეგობა გააწვიონ ჩემბერლენის პოლიის ასრულებას. ასეთმა რეზოლუციამ ჩემბერლენს გულზე უსხვლიტა და მან

განაცხადა, რომ ეს კრება ნამდვილი მუშათა წარმომადგენლების კრება კი არ ყოფილა, არამედ აქ თავის აზრი გამოხატვა მხოლოდ სტერტირატის წევრებშია, ამაზე ტრედუნიონის სტერტირატით აცხადებ, რომ ჩემბერლენმა ახლა მკერ-მეტყველების ჯორების ავთოგანებაც მიუშტა ფონის გასავლათა, ნამდვილათ კი სტერტირატის შემუშავებული რეზოლუციო ყველა კავშირებს ვაგეზავნა ივლისის დაშვებს და მისაძალეო, სამი თვით წინთ, (გამოწავა 15 ნებრისთვეში) და რაცა ყველაგან შეუსწორებლო დამტკიცებული მოუვიდა, მაშინ გამოაქვეყნა—მასადამე ეს ყოველა აზრი ყველა მუშების და არა „ტრევილთა მჯღამი“ სტერტირატის წევრებისო.

**

მარა ვაცხარებულ ბრძოლაში, ასეთი ინციდენტები ვის შეაჩერებს, რომ ჩემბერლენი შეაჩეროს, ამიტომ ის იხვე განაგრძობს ავტოკრის, რეჩეს, სკესს ბრძოლებს, მთელი საზოგადოებაც კი შეადგინა პროტექციონისტებისა ამ მიზნით. ახლა კიდევ როგორც ვახუშტის ვაღბლოცქვენ, ინგლისის არ დასჯერებია და ამერიკაში, კანადაში ამირობს წასვლის, რომ იქაური ახალშენები დაავიჯონ და თავის პროტექტი მიიღებინოს. ლიბერლური პარტიაც ასეთივე ენერგიით ეზახდება საომართა, ვერაშირეთ, ლექციოთ, განცხადებები სურათები, კარიკატურები ყველაფერი არ ავტოკრის საშუალებათ გადაქცეულა და ამ მიზანს ემსახურება.

როგორც აზრისა ბაღუფურის სამინისტრო პროტექციონიზმს შესახებ, ქოგოჯოცი ვითო წინთ მას კატეგორიულთა განაცხადა, რომ ის ფორტირევიტ და თავის შულების შეზღუდვას მთელი თავის ძალიანით შეგებდაო, მას შემდეგ ხანნა გაიარა, სამინისტროს წევრები შეიკაველ, ბაღუფურაც ფერი იცვალა. ძველი შეხედულებას იქ უცხრაი ძირანათა უფარუვა შეუძლებელ იყო სამინისტროს უფრჯისათვის. სამაგვირათა, გონიერულათა საქმის მოწყვა—წიქის ნიშნათა, ისიც ასე მოიქცა. მარათალა ჩემბერლენის ბავეების პროტექტი არ ევმზობრია, განაცხადა მან, მარა, თუ საქარა ვახდა ნაციონალურ წარმოებას შეუდგათა უნდა მიეკეთა და დავიფაროთ გარეშე მტრებისაგანო, მარა ისე, რომ არც ხალხი შეაუწოხათ ამის გულისათვისო. ვითო სიტყვით არც წყადი უნდა დაიწვას და არც შამეფრიაო. ჩემბერლენი ამის გამო ბუქსა და ნალარს უტრავს, სამინისტრომ ჩემვე გავმზახარა თავის სასწორი და მთელ ჩემ ბანაკში ამოაყვანს თავსო, ასეთი ძლიერია ჩემი სასუთებია...

მარა მეორე მხრით ლიბერალების და ლიბერალ-ნიჭრიალების შეერთებამ ქლიფიერი კავშირი წამოაყენა მის წინააღმდეგ და საით ვადარბის ცხოვრების სასწორის, ამის მომავალი არწვენები გვიჩვენებენ. უნდა ვიკოდეით კი, რომ იმების ვადაწყვეტი მართა მრწველებლი და ვავლენიანი პირები არ იქნებოდნა, პირიქით უშთაფრესი ძალა თვითონ ხალხია, მდებარე, მწამებელი ხალხი, რომლებიც მათთან თანაბარი უფლება აქვს სახელმწიფოს ბედ-იღბლის ვადაწყვეტაში მონაწილეობის მიღების...

ილიოკის უმაჯოკაბა

(მოთხრობა და. ა — ვისა)

IV

(დასასრულ. იბ. „კვილი“ № 30 1903 წ.)

რაცა იულია დამარხეს, ილიკო დაბრუნდა ქარხანაში. —ქული დაიარგა, ვესმის, ქული დაიარგა, ბუქვიანი წავის ქული! ძვირფასიაო, ნემცი ამბობს, 80 მანეთი დირსო! აქ ჩვენ იმისთანა ალიაქოთი გვაქვს, რომ საშინელიო ილიკო ვაყვიოლდა, როგორც მიწა, ვანება დაიარგულმა ვადახედა მუ-

შენს და შეზედა სხვებს... მათაც ვსთავებ ადვოკატული და შემწეობის სახეები ჟიანდას, როგორც მას. მოუპოვებ დაწინაურებას და ქარხანაში თავჩაღწეული და როგორც ციკვიანი, კანკალებდა. იმის ფერმა, მას აბრლებდნენ. ილიკო მივიდა კუთხეში და ვაჩქარა. უცერათ მოისმა განცვიფრებული ხმა მოუხატა: „მემაწილეობო, ვინ დაკარგე ეს კვიტარია ლომბარდის! მოუხატე შემოებენ ყველა მუშები.—მაინე აქ!—უცურეთ, უცურეთ, ქული...—ბეწვიანი, ბეწვიანი!—ჩვენი ნემსის ქული ხომ არის, ძმებო? ილიკო კვლავზე უფრო გათიერდა და იდგა გაუნძრავლად. მის გულს ჩხვტვლიდა საიკრათ.

— შენ რას დგახარ, ასე გგონია, სასიკვდილოთ ხარ მოშალდებული! მკაცრათ დაუვიტოა უფროსმა ისტატმა, შენ ხომ არ ჩავიდინია ეს საქმე?—ვმ! რას ჩაკციდი მეგ ბიჭო? ხომ იცო, შენონ და დამარხა, თავი დაანებე... მევეხე უპასუხა მეორემ. ილიკოს თავი დაანებეს, მას კბილები უკანკალბდა, თვალები ცრემლით ქონდა ავსლი. სწორათ ამ უბედურ წამში მოვიდა შრიდერმა.—რა კრილობაა აქ? იყვირა მან რისხვით: ზარამცებო... მე თქვენ დაგაჯარიმებთ! სად არის თქვენი სამუშაო? შრიდერმა უცბათ გააჩრია თავის გამკრახი თვალებით ლოჯიკი კვიტარია, გამოგლიჯა ქაღალდი მოუხატა ხელიდან, ჩააქურდა თავის მუცური თვალებით და იყვირა: ააა!.. ახლა მე ყველაფერი მესმის!—ქურდი! პოლიციაში, ახლავი! მუშებს სულ არა გაქვთ სვიდისი!.. სისხლიანი თვალებით ის გაშვავებული ცქცბდა დამნაშავეს. სუველონი ვაჩუშებული იყვნენ. ისმობდა ნაწყვეტ ნაწყვეტ სულითქმა ნემსიკოსა. უცერათ ის შემოტრიალდა ქუსლებზე, შეარხია პაერში კვიტარია და გავარდა კარებში. გვიდა რამოდენიმე ხანი, შრიდერი დაბრუნდა კიდე უფრო გართობილათ და გავიყვებულა.—აა! ახლა მე გავიცი! ეს ჩაიდინა ბავშვმა, საზიზღარაა ბავშვმა! მე სუველაფერი გავიგე იქ, სადაც დაგრიგებულა ჩემი ქული! ამ ქარხანაში სულ ორი ემპეწილი მუშაობდა: ილიკო, ყოველთვის მაციდნი, წყნარია, პატროსანი, სვიდისიანი, დ მოუკა ზენ დეკემელი, ქურდი. შრიდერმა გადახედა აბუტვული მოუხატა და გააქნია თავი.—ეს მოუხატა უქნია, დაჩუქვანებით თქვა მან.—ილიკომ? ყოველთვის მაციდინა ბავშვმა? ნემსიკო დაფიქრდა.—რას აკეთებდა მოუკა შაბათო? კითხა მან მუხსა. ისტატს მოვაგნდა, რომ შაბათის პატარა ილიკო ალაგებდა ქუდებს. შრიდერმა ახლა სუველაფერი გაიგო. მოუკა უკანსენელ დროს არ დაუქერათ ქურდობაში.

— ეერ დავიჯერებ, მართლა ილიკომ! ვაგაძრძლა მან და მისხანეთ თვალთ გადახედა ბიჭს.—ილიკო, მართლა შენ მოიპარე? ვაყვირებულა მან და აკანკალბებულა ილიკომ თავი ძირს ჩაიდუნა, და ლოკებზე კურცხალი ცრემლები ჩამოედინა. ის სირსხვოს, რა ქენჯნას და ტკივილს იძიებდა მისი პატარა გული!

— თქვი—თქვი, ვაგაძრძლა ნემსიკმა და წაივლო ბავშს ხელი, თუქ ის არ ფიქრობდა გაქცევას. მუშები მოგროვილყვენ მის ახლოს, სუველა ვრათა ვაფაცოცებით მოგლოადენ შედგეს.

— ეს მე... ქული... ჩაიხურჩულა ილიკომ და ხმა ჩაუწყდა. იმან ამოილა ჯიბიდან ორი ათ მანეთიანი და გაუწოდა ხაზექს. აი ეს ფული... დანარჩენი... ნემსიკი ჩაფიქრდა:— დაიჭირე! მე ამ საათში... და როგორც მუხი ვაგარდა კარებში. აბტდა მხიურობა, სუველამ დაიწყო ლაზარა კარებში. აბტდა, მოპარავ არ ცოდნია, მოუპარავს ეტყობა, ვაჭირვებით, შეიძლება საქმელი არ ქონდა, ჩაიოპარავა ერგმა მუშაში. ნემსიკმა მოიყვანა პოლიცია და ჩააბარა მას მკვიდარ-ცოცხალი ილიკო.

მოპირებულ მოსამართლის კამერა ვაიგოლა. სუველა სკამები დაქერლი იყო ხალხით. ზოგი ჯდებოდა, ზოგი ვაიდოდა და ისეე შამოდოდა. იქეთ კი, წინ მოსამართლე ზის დიდი ტრინს ვაჭიქეთ კისერებ და კითხულობს რალსაც თავჩაღწეული.

— შრიდერ ვილემე! მალლა ყვირის მოსამართლე, აქ არის?—გგორავი ანტონ, გგორავი ილია, გგორავი არის! შუა ოთხიდან გამოვიდა ორი ფიფრა, ერთი მოხრილი მგრიცაკის და მეორე პატარა ვამხდარი ბიჭის, მხინვარიანი ილიკო და მისი მამა. წინ მოუძღვოდა მას ახმახი ნემსიკის ფიფრა. ქვიანი თვალებით ვადახედა მოსამართლემ ამათ. დაიწყეს ვამობება, და მოუწების ვამობება. იმათ შორის მოუწვეული იყო ლომბარდის მოსამსახურეები. ჩამოართვეს მოუწებს ჩენება. მოაწინა ილიკოდისცა.

— რამდენი წლისაა?—თუხმეტის უნდა იყოს, ამბობს მამა, თუ ოთხმეტის, არ მასსოვს, თქვენო ბრწყინვალეებავ ანტონის ჩახლენილი, ხნიწიანი ხმა კანკალბდა, მუხლებიკ უკანკალბდა. ამდენი ხალხის სირცხელით, ვავრთი ჩაღწეული ქონდა ქლარა თავი.—ქურდობაში ყოფილა შენიწული?—თავის დღეში არა, თქვენო ბრწყინვალეებავ, ტრიონის ხით ამბობს ანტონი. მოსამართლე წყრს.—შენ ცნობ თავს დამნაშავეთ? და მოსამართლემ მკაცრათ დაუწყო ყურება ილიკოს:

— ეცნობ, ჩაიხურჩულა ილიკომ და თან ხელით იწმენდა თვალებს, რომელიკ ცრემლებით ქონდა ვაესლი. ყველას ეცოდებოდა საწყული, ვამხდარი შვილი და მოხუცი მამა. პატრონო მოსამართლე უცერათ წარმოსთქვა შრიდერმა; ვთხოვთ მიაქციოთ უკრადლება: ჩემი ქული ძალიან ძვირათ ღირს და ბიჭი კი ძალიან ცუდია, ვენ ჩემთან ყოველთვის კარათ იყო მუქახული და სუველა ჩემთან მყოფე მალღერი არან ჩემი. მოსამართლე ყურს არ უგდებდა.—სად წაიღე ფული? კითხა მან ლბილათ ილიკოს—ოკი მანეთი იმის მივეცი, მათიათა შრიდერმა, ხუთი კი სახლში წავიღე.—მამა შენმა იცოდა?..

— არავინ არ იცოდა, არც მამამ და არც დედამ, იმ ხანებში ქალიშვილი მომიკვიდა, ყრული დაიწყო ანტონმა, და მამომ მოწყალეებას თხოვოლბდა, როგორც მეგობრებმა მითხრეს, ქეთხე უნახავთ. და მერე თურმე ცოდვამ ვაგარა, დაემარხე შვილი მოპარული ფულით თურმე! მოსასართლე აბტდა, ვაქერაში ვაიგაზა რალაც ფუქუნია. კუთხები ვილაც უბებრია ქალი ცრემლებს იწმენდა. მოსამართლემ მგორავერ იკითხა ილიკოს წლოვანობა.—შესამძებელია ოთხმეტის წლისა, დაიბტა მოსამართლემ, მგარამ ანტონი თავისას ადგა, თხოვრეტისაო. საზოგადოება აფელდა. იმათ იცოდნენ, რომ ვთათრია საშუალება იყო ილიკოს ვადასაჩენება—მისი წლოვანობა. თუ ოთხმეტის წლის იყო, მამონ ვათათვი-სუფლებდენ მას, როგორც მკიერ წლოვანს, სასყულოდენ. ამას ეერ ვრძნობდა მხოლოდ ანტონი და მტკიცეთ ადგა თავისას. ილიკო არაფერს არ მალავდა, არ იმართლებდა თავს, ის მხოლოდ იცავდა ოჯახის პატროსნებას. ეს სურათი ვაგაძრძელდა დღხანდა. ახლა ტიროდა არა მბარტო ვრთი ბებერი ქალი, არამედ ბებერი სხეცა. მოსამართლეს სახებრ რალაც სასოწარკვეთილებე ეწმენოდა. ვამობიების დროს კარებში შამოპარა მოუკა და უკანა სკამებთან ამოიშობა. იმის უნდლდა დასწრებოდა ილიკოს ვამობებებზე და ჩუბათ ვამობარა ქარხნიდენ. მოუკამ ვაიგონა უქანასწელი ილიკოს სიტყვები და რალც ახალბე ვრძნობამ ვაილიძა მის გულში. ეშმაკურ სახებრ რალც სიბრძნობა, რალც ტანჯვა ეწმენოდა. მე ცკლ-ქი, ქურდი უნდა ვიყოზრდე, უნდა ვეშმაკოდე და ჩემი ახმახი ილიკო წყნარია, მშვიდი და კეთილი უნდა იტანჯებო-

დეს? რამდენჯერ ჩემი გულისთვის შენიშვნა მიუტია ხაზუნს და ახლა ის უნდა გაასამართლონ, უნდა დასაჯონ? მე არ შემიძლია, რომ უყვილო, ამბობდა თავის გულში მოჰყა, თან წინ იწეოდა და ამოუღდა ილიკოს გვერდით. გამოიძემა შეწყდა, სუვეელიანი ჩაფქურდნენ.

— ამ სათაში გასამართლებენ ილიკოს... და სულ ხუთ მანეთისთვის... საწყალი, უბედური, ილიკო!...—უფროსი წამოხდა მოჰყა და წინ წადგა:—ბატონო... მოსამართლე, წარმოსთქვა მან, მე უნდა ვითხოვ... ეს... მე... ბატონო... მოსამართლე თვეი აწია და გვეყრებებით შეხედა გამხდარ პატარა ტანის ბიჭს, რომელიც თვიდან ფეხებამდე კანკალებდა.—არ გჭიკა შენ?—მოჰყა შეეხებებოდა; ბატონო მოსამართლე, მე ვარ ბატონო... შრიდდერთან შვირდით ერთთან ამასთან და შიათით ილიკოს... ის მე მივეცი მაშინ ქული...—დღე-მამა გაუთქა?—არა ბატონო, მე ბიძასთან ვცხოვრობ.—არ საქმეშია შენი ბიძა?

— ვეპარია, ბატონო, ძველ საქონელს ყიდის... ის... მე მივეცი, ბატონო, ქული ილიკოს, ჩემი ბრალია, მე დამსაჯეთ. ამბობს თავისი მოჰყა. მოსამართლე შენიშვნა მოჰყას სიტყვებში ტყუილი, როგორც სხვებმაც, შრიდდერი კი დარჩა პირ გაღვლეული.

— მე ილიკოს ვთხოვე მხოლოდ თქვენგანია იმ საღმის ქული და მერე კი მე მივეცი დასაჯიკვებლათ, ვითომც ხაზუნისთვის. ილიკომ დიდრინი შემიძნებელი თვლებით შეხედა მოჰყას.—ტყუილია, ნელა წარმოსთქვა მან, სუვეელიადური ტყუილია, და ისეე ჩაღუბა თავი.—ბატონო მოსამართლე, ილიკო სრულებით თუთხმეტის წლის არ არის მე მითხრა, ბატონო მოსამართლე, დედა მისმა, ვინაგებოა სანჯაროთა, მოჰყა, მეტრაჯ არის შემიძლიოთ, ბატონო მოსამართლე, ცამეტე წლისაა. მოსამართლეს ნიკეპი აუკანკალდა და ძლიეს იკაყებდა ცრემლებს. ანტონი კი დაუყუდებდა სკამს და სტიროდა. კამერაში უცქრათვიანმა რამოდენიმე მოკაყებულ გულ ამოსქნილი ტრიკოლი. დიდი კამათის შემდეგ ილიკო გაამართლეს და ჩააბარეს მამას ხელში დასასწორებლათ. გამართლების შემდეგ საზოგადოება ცმაყოფილი დაიშალა. ორივე ბავშვებმა და მამამ ვერ შემიძარეს ტიროლი.

შეურაცხყოფილი შრიდდერი კი მაშინვე გამოვარდა გარეთ, რადგან გლანშულუათ მიანდა თავის თავი, და გაიპარა ქურდივით. ასე გათავდა ილიკოს ამაგაი.

თამარა გავლანშული.

კიდევ არ დამყარებულა. იჩინა თავი კლისთა ინტერესების ახალმა წინააღმდეგობამ, რომელიც თან ატარებდა ახალ სოციალურ ბრძოლის და ახალ ცვლილებათა აუცილებლობას. სიღარიბე მაინც არ მტკიცებდა, პროლეტარიატი კი იხრანებოდა და მასთან ერთად მატულობდა მუშა ხალხის გავლენა. რევოლუციური წარმოშობილი ახალი სახელმწიფო, ახალი საზოგადოება მაინც შორს იდგა როგორც მონტესკიეს, ისე რუსოს იდეალებისგან. რევოლუტი საზოგადოებრივი ურთიერთობა გაცილებით ძლიერი გამოავლი იდიური წარმოდგენებზე.

ისეთ დიდ ისტორიულ მოვლენას, როგორც რევოლუციას, რასაკვირველია იმდენი სხვა და სხვა მხარე აქვს, რომ ყოველ პარტიის და მიმართულების წარმომადგენლებს,—როგორც ისეთებს, ვისთვისაც საქოთა აღმადლონ და ქვედა კტება შესახან მას,—აგრეთვე ისეთებს, ვინც საქოთის სოხლის გაიციხოს და დაგმოს იგი,—ყველას ამათ შეუძლიათ იპოვონ მასში თავის სასარგებლოთ გამოსაყენებელი მომენტები. კიდევ უფრო ადვილი შეუძლია ისარგებლოს რევოლუციით პარტიული მიზნისთვის მას, ვინც „ზნუგობრივ“ ნიადაგზე სდგას. ასეთ ისტორიულ ქარტახელის დროს, როგორც რევოლუციას, ყველა მომქმედ პირის ვნებათა დღევა უშაღლეს წრეტოლმე დაწვეს. ჰოვს მებრძოლ პარტიასში ჩვენ ეპოქით გამრობის და თავგანწირულობის შეუდარებელ მაგალითებს. მაგამ ყოველგან მოიპოება აგრეთვე სისამქვის, სიმკაცრის, უხსიათობის და გაუმბღრობის საშინელი მაგალითებიც. რომ ერთი მხარის სიმამლოთი თვისებები წინ წამოაყვინა და ვადიდა, და ყველაფერი უკლი, რაც კი მეორე დასში მოიპოვდა, მოწინააღმდეგეთ მოახიოთ თავს, ეს ძალიან ადვილი ხელდაა. საკვირველია ამ გვიარ „ისტორიული ხერხი“, მაგამ ცოტა მოინახლა საფრანგეთის რევოლუციის ისეთი აღწერა, სადაც ეს „ხერხი“ ნახმარი არ იყოს. და ეს ადვილი გასაგებია. ის მრავალი საზოგადოებრივი წინააღმდეგობა, რომელიც რევოლუციასში სავსებით გამოიხატა, გერე იტყვს არ მოსამბილა სრულებით. და ამავე დროს თვით რევოლუციამ წამოაყვინა და პირველათ აღნიშნა ახალი წინააღმდეგობანი, რომლებიც მას აქეთ კიდევ უფრო მკვათით გამოიარცა და კიდევ უფრო გამწვავდა. თანამედროვე პარტიულთა შორის არ მოიპოვება არც ერთი, რომელიც ტრადიციით, თუ თანაგრძნობით, მდგომარეობის, თუ მიზნის მსგავსებით, თავის ნათესავთ კავშირს არ ხელდავდეს რევოლუციისგან წარმოშობილ ამ თუ იმ საზოგადოებრივი მიმდინარეობასთან და აშიტამ განსაკუთრებულს სიყვარულთ არ გტკრობოდეს თავის მონათესავე მიმდინარეობას და განსაკუთრებულს სიმკაცრით მის მოწინააღმდეგეთ. მიუხედავად ამისა სწორად საფრანგეთის რევოლუციამ დიდი სასამხური გაუწია ისტორიულ მეცნიერების განვითარებას. მან შესაძლებელი გახადა, როგორც ამ საზოგადოებრივი მოვლენის, ისე სხვების ობიექტურათ შესწავლა. რევოლუციამ შეგვანგებინა, რომ ისტორიული განვითარების მიმართმდებელი ძალის უნდა ვცდებოდეთ არა ადამიანთა სურვილებში, არამედ საზოგადოებრივი ურთიერთობაში, რომელიც საქონლის წარმოების ხანაში მაინც სრულად დამოუკიდებელია ადამიანის სურვილებისაგან, მაღლა დგას და კაბატებულთა მათზე. თუმცა დიდ რევოლუციის მკვლევარნი ცდილობდნენ მაჰყარნი ის ერთის მხრით ფილოსოფოსთა ფილტურის და რუსოს—ქადაგებვას; მეორე მხრით სეროა ერების ორატორთა—მირაბლის და რაბუსპიერის—შეგვიტყუებლობას; მაგამ მაინც არ შეუძლიათ გვერდით აუხიონ იმ ფაქტს, რომ განხეთქილება, რომელმაც რევოლუციამ იმდენი მიიყვანა საქმე, აღმოქნდა იმ წინააღმდეგობიდან, რომელიც არსებობდა პირველ ორს და მესამე წლებს შუა. ისინი ხელდადენ, რომ ეს წინააღმდეგობა

კლასის ინტერესების წინააღმდეგობა 1789 წელს

(ისტორიული წერილი)

თარგმანი ე. კლავაძისა

1

1809 წელს 17 ივნისს შესრულდა ასი წელი იმ დღიდან, რაც ვენერალურ შტატებში არჩეულმა მესამე წოდების დეპუტატებმა ხალხის რევოლუციონარულ მღელვარების ზედგავლენით თავის თავი საერო კრებათ გამოაცხადეს და მით დასაწყისი მოსცეს იმ დიდ სოციალურ კატასტროფას (ქარტახელს), რომელსაც ჩვენ საფრანგეთის დიდ რევოლუციას ვუწოდებთ. მეორე მღელვარ მოვლოდენ იმ დროს აშ გარემოებიდან, მაგრამ სინამდვილე რევოლუტი გადააქარბა ყველა მოლოდინს. მეორე მხრით დიდ ბეჭეჭოულის მოღვევითა ბევრი იმედი ცარიელ, განუბორცილებელ ოცნებათ დარჩა.

მართლთაა წოდებრივი უპირატესობანი გაუქმდა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ძრობის და თანასწორობის შეუფება გერ

რამდენჯერ ჩემი გულისთვის შენიშვნა მიუტია ხაზუნს და ახლა ის უნდა გაასამართლონ, უნდა დასაჯონ? მე არ შემიძლია, რომ უყვილო, ამბობდა თავის გულში მოჰყა, თან წინ იწეოდა და ამოუღდა ილიკოს გვერდით. გამოიძემა შეწყდა, სუვეელიანი ჩაფქურდნენ.

შემთხვევითი და მსწრაფლ წარმავალი არ იყო, რომ ის მოქმედებდა 1614 წლის გენერალურ შტატებში და უფრო ადრეც სწორად ისე, როგორც 1789 წელს, და რომ ეს წინააღმდეგობა ფაქტორი იყო ისტორიულ განვითარების—მეფის განუსაზღვრელ უფლებათა განმტკიცების. მათ უნდა დავანახათ ბოლოს და ბოლოს, რომ ამ განხეთქილებას ღრმად ქონდა ფესვები გადგმული ეკონომიურ ურთიერთობაში. რას ეყრდნობოდა, კლასთა ბრძოლა რევოლუციის აღწერებში უმეტეს წინააღმდეგობა გამოაკვირდა არა როგორც არსებითი ელემენტები მთელი რევოლუციის, არამედ როგორც კერძო ეპიზოდები ფილოსოფოსთა, ირატორთა და სახელმწიფო ელემენტების ბრძოლაში, თითქოს ეს უკანასკნელი პირველის შედეგი არ ყოფილიყო. საქართველო იყო ხანგრძლივი და ძლიერი განვითარების შრომა, რომ ის, რაც კერძო ეპიზოდები იყო ცნობილი, ეცნობა უშუალოდ მამოძრავებელ ძალათ არა მარტო დიდ რევოლუციებში, არამედ მთელი საზოგადოებრივი განვითარებაშიაც კლასთა ინტერესების წინააღმდეგობის გაჩენის პირველ დღიდან: მატერიალისტური შეხედულება ისტორიაზე, რომელსაც საფუძვლათ კლასთა შორის ბრძოლა უდევს, დღესაც ბევრს სადავო საგნათ მოაწინაა. მაგრამ ის კი თითქმის ყველაზე მეტად მიღებულია, რომ საფრანგეთის რევოლუცია შედეგი იყო კლასობრივი ბრძოლის პირველ ორსა და შესამე წოდებას შუა: ასეთი შეხედულება დღეს მარტო სწავლულითა კოეფიციენტებმა აღარ არის. ის გვირგვინად და ყველასათვის ხელ მისაწვდომი გახდა; განსაკუთრებით შეთვისის ის გერმანიის მუშა ხალხში. ეს შეხედულება დღეს იმდენად დაიცეს აღარ საქართველოს თავის მომხრეების მხრივ, რამდენადაც ვითარებისაგან დაფარვისა. ბევრი, ვინც ისტორიულ განვითარებას ხსნის კლასთა ბრძოლით, ფიქრობს ვითომც საზოგადოებაში არსებობდეს მხოლოდ ორი ბანაკი, მხოლოდ ორი ერთმანეთის მოწინააღმდეგე კლასი, ორი მტკიცე, განუყოფელი მასა: რევოლუციონერული და რეაქციონერული,—რომ საზოგადოებაში არიან მხოლოდ „მართა მდგომარე და დაბლა მდგომარე“. რომ ეს ასე იყოს, მაშინ ისტორიკოსმა ძალიან ადვილად ხელობა იქნებოდა; მაგრამ წამდგომილათ ეს საქმე არც ისე ადვილია. საზოგადოება მეტათ რთული ორგანიზმია და რაც უფრო ვითარდება, უფრო და უფრო რთულდება. ის მრავალ სხვა და სხვა კლასთაგან შედგება მრავალ სხვა და სხვა ინტერესებით, რომლებიც ვარგისებათა მიხედვით უახლოვდებიან, ან სცილდებიან ერთმანეთს და სხვა და სხვა კომპინაციებს ქმნიან.

ეს მართალია ჩვენი დროისთვის; ეს მართალია აგრეთვე საფრანგეთის რევოლუციის დროისთვისაც. ჩვენი სურვილი მოკლეთ თავლის გადავლების იმ საზოგადოებრივ მიხედვითაა, რომელიც ჩვენს სიტუაციას შეგება, და რომელიც ამ ასე-წლის წინათ მოხდა, მარტო იმ ინტერესით არ აიხსნება, რომელსაც რევოლუცია ახდებს. ეს ვითარებები ხელს შევიწყობს სინათლეზე გამოვიტანოთ და გამოვარკვიოთ ბევრი თანამედროვე პარტიის პრინციპები. ამ გეგმით ის თანამედროვე ცხოველმყოფელ ინტერესებსაც ამ იქნება მოკლებული.

II

პირველ შეხედვით აცეს ეგონება, რომ საფრანგეთის რევოლუციის დასაწყისში „რეაქციონერები“ და „რევოლუციონერები“, „კაბატონებელი კლასები“ და „ახალი“ წარმადებლები მჭიდროდ შეკავშირებულნი ჯგუფებს, ცხადად ვარკვეულ მიზნებით და ბრძოლის იარაღებით. მაგრამ ნამდვილათ კი არაფერი ამის მსგავსი არ ყოფილა. არა თუ შესამე წოდება შეიცავდა სულ სხვა და სხვა მოპირდაპირე ელემენტებს, არამედ პირველი ორი წოდებაც განყოფილებად მოწინააღმდეგე ჯგუფებათ, მიუხედავთ იმისა, რომ ვერცხულიათ მათში

ვითომც თანხმობა იყო; მიუხედავთ იმისა, რომ ამ ჯგუფებში წევრთა რიცხვი შედარებით სულ მცირე იყო.*

თუკი აზნაურიათ და სასულიერო წოდების პირთა რიცხვი ძალიან მცირე იყო, მარა მიწვევ მხოლოდ ერთი ნაწილი ამ რიცხვისა, ყოველ შემთხვევაში უმცირესი ნაწილი, ეძლეოდა უახლოვრო უფლებებსა და განცხადებას, მხოლოდ უმცირესი ნაწილი ფუნჯავდა და ყრდა ქანაშის მარცხნივ და მარჯვნივ, რაც დამახასიათებელ თვისებას შეადგენს უპირატესობებით აღტურებელ კლასისა რევოლუციის წინა ხანებში. მხოლოდ თავად-აზნაურობის და სასულიერო წოდების ზედა ნაწილს, აურაცხელ მიწის მქონებელთ, შეეძლოთ ეცხოვრათ ფუფუნებით, ხელგაშლით, წასჯიბრებლად ერთ-ერთ-ერთს თვალწინაშეც სალონების გამართვით, მდიდარი ადამიანების ვადადამთ, საუცხოვო ციხე-დაბაზების აგება-შეწყობაში. ეს იყო ერთად ერთი მოედანი, რომელიც დარჩენილ და არისტოკრატის ერთმანეთთან გასაჯიბრებლათ. ამ სფეროში კი, სადაც საქმის გადაწყვეტელი მწიფელობა პირად ღირსებებს ეკუთვნის, არისტოკრატია დიდი ხანია მხოლოდ სიზარმაცეს და უხასიათობას იჩენდა და გაცივბრებდა არ შეეძლო. ჯიბირი იმაში, ვინ მეტს დახარჯავს და მაშასადამე, უნდა ვივალისხნათ, ვის მეტე შემოსავალი აქვს, სწორეუ დამახასიათებელი თვისება საქონლის წარმოებისა, რომლის სფეროში რამდენიმე უკვე შედგა ფეხი არისტოკრატიაში. მარა მაშინდელი არისტოკრატია ჯერ იმდენათ ვერ შეგუებოდა წარმოების ახალ ფორმას, როგორც მავალიათ ამას ვებად დღეს. ფილოსოფიანგვა იქით-აქეთ მან მალე ისწავა, მაგრამ თავის შემოსავლის გადიდება მოკლეობის, პურის, სანმუშევრის და სხვ. ვაჭრობათ ისე ხეხიხიანათ, როგორც დღეს იქის ამ წოდებამ, მაშინდელმა არისტოკრატიაში არ იცოდა, ვერ ახერხებდა. ის ცხოვრობდა, როგორც ფეხადილი, მარტო მამულში შემოსავლით, და კისარმდე ვალში ჩაივლო. თუ ასეთი ბედი ეწვიო უძლურეს არისტოკრატის, რალა ხეირი უნდა დადებოდა საშუალო და მდბაბლ აზნაურებს. მრავალ მათგანს ძლიეს 50, ზოგს კი 25 ლივრის წლიური შემოსავლის წაფლეჯა შეეძლო თავის მამულიდან. რამდენათ უფრო ღარიბი იყო აზნაური, იმდენათ მეტს თხოვლობდა ის თავის გლეხებისაგან. მარა ეს არაფერს შეელოდა. სესხები მხოლოდ დროებით აძლევდნ შელავათს ა შედეგე უთარეს სიღარიბეში ავდებდნ. მარტო სახელმწიფოს შეეძლო მათთვის ერთათ ერთი საფუძვლიანი დახმარება აღმოეჩინა და აზნაურებიც ქარივით ეყენ მას. რაც მეფეს შემოსავალიანი ადგილები ქონდა, ყველა მათი ულება გახდა. მარა გაღარიბებულთა და სრულ გაღატაკებებზე მიმდგარათ რიცხვი წლიით-წლიობით მატულობდა, და იმათთვის შესაფერათ სამსახურის რიცხვიც უნდა გაზრდილიყო: თანასწარი სასაცილო მიზეზებს იგონებდნ, რომ როგორმე გაღატაკებულ, დაშვულ აზნაურიისთვის შეეძლო მიეკრათ სახელმწიფო ხარჯზე ცხოვრების. თავის თავათ ცხადია, რომ გაღატაკებულთათ ერთათ არც დავახშიანებულთ დაუ-მძღარი უნდალესი არისტოკრატია იყო მიეწყებება მიყვებლი.

* ტენის გამოკვლივთ აზნაურთა და სახულიერო წოდების წარმოადგენლათ რიცხვი ერთათ 270,000 ხელს უფრდა და დახლებული. მის ვაჟაშვილებში 25,000-მდე 30,000-მდე აზნაურთა იჯახი იყო, რომელიც 140,000 ხელს შეიცავდა. გლეხების მსახურთა რიცხვი 130,000 უფრდა; ამ უკანასკნელ რიცხვში 70,000 სპარხი და სავიკარო მღვდელი იყო, 23,000 ბერად 37,000 მოღვაწელი.

ყო მსახურება: იმათი უმრავლესობის ერთად ერთი აღნიშნულდება იყო კარგი ტიტული ვერცხვითა და შესაფერი ჯამაგირი აქლი. აი ამ შრომის გამოსაცემბა იხარჯებოდა მთელი სახეობისთვის შემოსავლის ერთი მეათედი, 40 მილიონ ლირზე მეტი, (რაც ახლადღელ ფულის ღირებულებზე უფროს თითქმის 100 მილიონ ფრანკს, 50 მილიონ მანეთს). მარა თავად აზნაურობა ამასაც არ სჯერდებოდა. აღმინისტრაციაში ათასწორი თანამდებობით იყო: ზოგი მთავანი ასეთი იყო, რომ ღირ შრომისა და განათლების თხოვლობდა. ასეთ თანამდებობაზე ჯამაგირები უფრო ზომიერი იყო და ამიტომ უმთავრესათი შეშენება (წეროდ ბურჟუა-მოქალაქეთ) ეკრიათ, თუმცა ფაქტურათი მათ კისრზე აწეა მთელი სახელმწიფოს მართვა გამგეობის საქმე. ამის გვერდით ისეთი თანამდებობებიც არსებობდა, სადაც მხოლოდ წარმომადგენლობა იყო საჭირო, და ასეთ თანამდებობის აღმასრულებელი ერთადერთი მოვალეობა ქონდათ, ტყობით და განცხრობით დროს გატარება. ასეთი თანამდებობები უხევა ჯილდოვდებოდა და აზნაურებს ურჩევდებოდა. ჯარში აფიცრებთა დანიშნენის დროს ძველთი უმთავრეს ყურადღებას მათ დამსახურებას აქცევდენ. ლუდვიკ მე-XIV დროს ჯარში ბჭებს ნახავდით აფიცრებს, როგორც აზნაურებს, ისე შეშენებს.

მარა რაც უფრო მეტად შეიქნა საჭირო თავდაზნაურობისთვის სახელმწიფოს სამსახურის ხელში ჩაგდება, მით უფრო მეტს ცდილობდა ის დიდი სახმურთი თანამდებობები აზნაურების პრივილეგიათი გაცხადა. უნტეროფიცრები, რომლებსაც მძიმე მოვალეობა აწეათ კისრზე, კიდევ შეიძლებოდა „შავი ხალხიდან“ ყოფილიყვნენ, ხოლო აფიცრის ადგილები, რომელნიც კარგი შამოსავლიანი იყვნენ და ამასთანავე ნაკლებ კოდნასა და შრომის თხოვლობდენ, განსაკუთრებით შვიდობიანობის დროს, ბრწყინვალე წოდებების პრივილეგიას შეადგენდა. აფიცრებზე წყლითა 46 მილიონი ლირი იხარჯებოდა, მთელი ჯარი კი 4 მილიონით უნდა დაქმავილებულიყო. რამდენათ უფრო ღარიბდებოდა აზნაურობა, იმდენათ უფრო მედგრთ იცავდა აფიცრობის მონაპოვობის. რამოდენიმე წლით აღრე რველითების აფეთქებადის (1781 წ.) მეფემ გამოსცა ედიქტი, რომლითაც აფიცრების ადგილი მხოლოდ ძველ აზნაურთა გვარების კუთვნილებათ შეიქნა. ვისაც აფიცრობის მიღება უნდოდა, უნდა უსათუთო დემეტრიკებია, რომ 4 თაობა მიანც მისი წინაპრებისა აზნაურთა წოდებას ეკუთვნოდა. აზნაართა უკანასკნელ საუკუნეში ახლათ გამოხტებარ აზნაურებს აფიცრობის ადგილი ხელიდან გაუქრა.

(შემდეგ იქნება)

ნაწვეთები მოლოდიკურთ ეკონომიკიან

(საუბარი მეთხველთათ)

IV

საშუშაა დღე.

ზევით ვთქვით, რომ კაპიტალი ორ ნაწილთა განიყოფება: ერთი ნაწილი საწარმოო იარაღებზე იხარჯება, ხოლო მეორე საშუალო ძალის შესაძენათ. პირველ ნაწილს დავარქვათ ასა **მ** მეორეს **დ**; **მ** წარმოადგენს მუდმივ კაპიტალს, **დ** ცვალებადს. მაშასადამე თავდაპირველათ კაპიტალი უდრის **გ+დ**: ვთქვათ დიანახე 300 მანეთი. 220 მანეთი საწარმოო იარაღებზე (**მ**) და 80 მანეთი მუშის საჭიროებათ (**დ**); წარმოების ბოლოს, როცა საქონელი გაცეფდება, ჩვენ დავერება 300 მანეთი დ კიდევ ზედმეტი, რადგან, როგორც ვცით, ზედმეტი შრომა ზედმეტ ღირებულებას იძლევა. თუ მივიღებთ, მაგალითათ, რომ ზედმეტი შრომა საჭიროს, აუცილებელ შრომას

უდრის, მაშინ ჩვენს 300 მანეთს 80 მანეთი უნდა მივუმეტროთ, რადგან ადენრეცე (80%) საშუალო ქირაც ე. ი. საჭიროა, აუცილებელი შრომა: 220+80+80=380. ფორმულით რომ გამოვიტყვათ იგივე და შრომატებულ რომხმაც მანეთს (ზედმეტ ღირებულებას) ასა **მ** ვუწოდოთ, მივიღებთ შემდეგს: **გ+დ+ე**; პირველათ დახარჯული კაპიტალი (**გ+დ**) გაიზარდა, ზედმეტ ღირებულება გაიზარა (**ე**); ჩვენს მაგალითში ზედმეტი ღირებულება იმდენივეა, რამდენიც საშუალო ძალის შესაძენათ დახარჯული, მაშასადამე კაპიტალისტმა მიიღო ოარი იმდენი, რამდენიც მუშის ქირათ გაიღო, ე. ი. ასა პროცენტი (100%)^ა. ეს ჩვენ შევიტყვეთ იმით, რომ შეგადანთ ზედმეტი შრომა უფიჯულებ შრომას და ყოველთვის, როცა გვიდა გავიგოთ, თუ რამდენ ინსტრუმენტი კაპიტალისტი მუშისაგან მუქნათ, ქირის გაუცემლათ, ყოველთვის ასე უნდა მოვიტყვეთ: საჭიროა გავიგოთ რა დამოკიდებულებაში ერთმანეთს აუგადებლად და ზედმეტი შრომა, რა განსჯებას ათ შრომას; აი ამ დამოკიდებულების ცნობაზე ზედმეტი დირებულებას წინაშე (ნორმა პრობოვოჩიი სთიმოსტი), მაშასადამე ზედმეტი ღირებულების წინაშე არის ექსპლუატაციის რაოდენობა. აქედან ცხადია, რამდენათ უფრო დიდი ზედმეტი შრომა, იმდენათ მატულობს ზედმეტი ღირებულების წინაშე, ხოლო პირველის შემცირება, მეორის შემცირებას მოასწავებს, ე. ი. მუშის ექსპლუატაციის შესუსტებას ნიშნავს, მუშის მდგომარეობის გაუმჯობესებას შეიცავს. აუგადებელი შრომა, რომლის შექრებათ მუშა თავის საშუალო ძალს ადადგენს, ე. ი. გააკეთებს აშენს, რამდენად მისთვის აუგადებლათ შრომას და: ზედმეტი შრომა, რამდენათც ის ზედმეტ დირებულებას ქონის მარტვ კაპიტალისტისათვის, ერთათ წარმოადგენენ ამ საშუალო დროს, რომლის განსჯებაში მუშა სჯიანჯეს აწინაშეს, ე. ი. საშუალო ძალს. ვთქვათ აუცილებელ საშუალო დროს შეადგენს 6 საათის მუშობა; რაც ამ ექვს საათის შემდეგ გავცეფდებ ის: ზედმეტი შრომა: თუ 8 საათს მუშობას მუშა, ორი საათი ზედმეტი შრომა, თუ 10 საათს—4, თუ 12—6, თუ 14—8, თუ 16—10. ექვს საათი მათ უოთათ უნდა იმუშავოს, რადგან ამ დროს ის მხოლოდ თავის საშუალო ძალს ადადგენს, საარსებო ლუკებს იმზადებს; მაგრამ ვერც აქ შეწყდება მუშობა; მუშამ უოთათ უნდა განაგრძოს მუშობა ექვს საათის შემდეგ, წინააღმდეგ შემთხვევაში წარმოება კაპიტალისტისათვის საზარალრ იქნება. ამიტომ კაპიტალისტური წარმოების დროს აუცილებელ შრომა საშუალო დღის მხოლოდ ერთ ნაწილს შეადგენს.

ასახლ და არასოდეს საშუალო დღე მთელათ აუცილებელი შრომით არა თავდება, ზედმეტი შრომა უოთათ უნდა დიანახაროს, რათა შექარხნენ რაიმე ხეირი ნაწილს. ამიტომ საშუალო დღის შემცირებას სახეირი აქვს და ამ საზღვრის გადაბიჯება შეუძლებელია. სამაგირეთა მისი გავრძელებაც არ შეიძლება უსაზღვროთ. მუშისთვის ფიზიკურათ შეუძლებელია 24 საათის (მთელი დღე და ღამე) განმუშობაში განუწყვეტლო მუშობა; რამოდენიმე დრო მუშას მოსავენებლათ დ დასაძინებლათ ეკრება; მან უნდა ჰქონოს, ჩიცვის, დიანხროს, დიანანოს, ვარიცხოს და სხვ. ამან ეკუთვარს დრო უნდა. ეს საშუალო დღის გავრძელების ფიზიკური საზღვარია. მას აქვს კიდევ მეორე საზღვარი, ზემოპირათ წოდებული. მუშას ეკრება ცოდნა, ცოდნას—სწავლა; მუშა ქვეყანაზე მტხოვრებში სლიფირია, ამიტომ მან უნდა იცოდეს ცრთათა მიანც (თუ ბუღიის ნებას არ აძლევენ), რა ხდება ამ ცხოვრებაში: ადვენოს თვალყური ყურადღა-ვახტუნებს, მოისმინოს ლექციები, გაეცნოს წიგნების თუ გამოკიდების საშუალებით საზოგადოებრივი ცხოვრების ვითარებას, ვაიგოს უნა არის მისი მტერი და ვინ მოყვარე, ვის როგორი პატივი უნდა სცეს და სხ.

რამდენათ ქვეყანა კულტურული განვითარებულია, იმდენათ მეტი აქვს ამ ქვეყნის მუშას ასეთი მოთხოვნოვნება; ხოლო რამდენათ მეტია ეს მოთხოვნოვნება, იმდენათ მეტია აღმართული სულიერი ძლიერება; ის ამ ძლიერების წყალობით გამოდრის ნახევრათ ზოლოდოვით მდგომარეობიდან და საზოგადოებრივი ცხოვრების ცნობიერი და მოქმედი წყარო ხდება. სამუშაოთა ეს წევრივე საზოგადოებრივი ჩვენებურ მუშას უფრო შორს უძვებს, ვიდრე ევროპისას, მხოლოდ საბედნიეროთ, ევროპის თანამდებობის მაგალითი და თვით ჩვენი ქვეყნის კულტურული წარმოება ახლოვებს ამ საზღვარს და მით ჩვენს მუშასაც უკეთეს მომავალს უქადის. გავიგებოთ, მკითხველო, მოკლედ ნათქვამი: ერთის მხრით სამუშაო დღის შემტყობებას აქვს ვალდებულებული საზღვარი. ის ვერასოდეს ვერ დადგება იმ დონეზე, რამდენად აუცილებლათ საქონლა მხოლოდ მუშის სამუშაო ძალის ახსნადგენათ; ის უფროთ ამზე მეტი უნდა იქნეს. მეორეს მხრით სამუშაო დღის გაგრძელებას წინ ეღობება ადამიანის ფიზიკური და ზნეობრივი მოთხოვნებიანი. არ ამ საზღვრებში შესაძლებელია სამუშაო დღის შემოკლება-გაგრძელება.

არა რომ კაპიტალისტმა სამუშაო ძალა დღიურათ იჭირავა, ეს ძალიან მეტად დღის განმავლობაში. ამიტომ მას უფლებაც აქვს მუშას მეტი დღის მუშაობა მოსთხოვოს. კაპიტალისტი განხორციელებული კაპიტალი, ხოლო კაპიტალის დანიშნულება, როგორც იცი, მკითხველო, თავისი ღირებულება შეუცვლელათ ზარდას, ზედ-მეტი ღირებულება შექმნის, დღითი იზრდის. მეტად კაპიტალის მხოლოდ ცოცხალი შრომა ჩადერავს უკუვად სულს და მით ახალ ძალას გამოიჭის, სიმდიდრეს შექმნის. ამიტომ კაპიტალისტი მუდამ იმის ცდაშია, გამოადინოს უკანასკნელი წვეთი იმ ცოცხალ შრომას, გამოსაწუნის რაც გამოსაწუნებია და სისხლ დღიური შრომისთვის ტანჯავს, თითონ განცხრობას მიეცეს. ასეთი მისი ადითი! როცა მუშა იმ დროს, რომელიც მან კაპიტალისტს მიიჭრა, თუნდ ცოცხათი მიინქ ჩამოაკლვებს და თავისი საქონლებზე მოიხმარს, ქურდობას სჩადის, შემოგვივლებს დაჩაგრულებს მხით კაპიტალისტს და ამ შემთხვევაში მუშას ყოველთვის მუქარით და მედიდურათ მიმართავს: მე შენ დაგიტოვებ მთელი დღით, მაშასადამე შე უფლებს მაქვს ამ დროს განმავლობაში მოვიხმარო ისე, როგორც მესჭაროები. ამ ნაირ თვითნებობას მე ვერ შევარწმუნებ, ეს ჩემთვის აუტანელია! მორჩილია მუშა, სანამ თავისი სამუშაო ძალის ამწვლილი ღირებულება ვერ გაუგია, სანამ არასრული სოციალური პირობები ვერ შეუგინა, სანამ უმწყო და მარტახელია. მაგრამ, რა რომ ის ამას ყველაფერს შეიგნებს და შრომის წარმოადგენელი მტკიცე, ერთობის კავშირით შევიკრან, ამ მუქარებზე ბოლო ვდება, მედიდურებას ფრთები გვეკცება და მორჩილების ნაცვლათ მოვსმის სამაგიერო პასუხი: მართალია ჩემი სამუშაო ძალა შენ სხვა საქონელივით გიყიდ, მხოლოდ სხვა საქონლებისაგან მით განსხვავებით, რომ მე ვარა და ჩემი სამუშაო ძალის ღირებულებისა, ახალ, ზედმეტ ღირებულებას ვიკეთებ, რადგან ზედმეტ შრომას მიძიებუბ. ამ ზედმეტ შრომაში შენ ჩემთვის არავითარი მოგვიცა, იგი სამართლით შენ არ გეკუთვნის, მისი დასაკუთრების უფლება შენ არა გაქვს. შენ შეგიძლია ისარგებლო ჩემი სამუშაო ძალით, მხოლოდ შენ არ გაქვს უფლება გამოვსკენა, გამოვიფო. შენ მაძლევ ერთი დღის ქირას, სამი დღისას კი მაკეთებინებ. ამიტომ მოვითხოვ და არ ვთხოვ, იმდენ შრომას, რამდენიც შენ ნამდვილათ გეკუთვნის. მე კარგათ ვიცი შენ ამას გულუკეთობობით, კაცობრივობით არ იხამ და ამიტომ მე იძულებული ვარ საკუთარის ძალიანობით დავიკავა ჩემი უფლება.

ამნართ კაპიტალისტის უფლებს მუშა თავისი უფლებსა უბრუნდებოვს. ძალა აღმართს ხნასა, ხომ ვაგვიგონა, მკითხველო? უფლებსაც მხოლოდ ძალა შეიძენს, ამიტომ სამუშაო დღის რაოდენობა შედგება ამ ორ კლასთა შორის დაუცხრობელი შეტაკების, ბრძოლის: ვადაცხვითი ამ ბრძოლის ისტორიას ინგლისში. ვალაპარაკით სხვები:*)

დაოსტატებელი მექარბეს მუშაობას იწყებს ექვს საათზე თხოთმეტი წაით ადრე (ხან მეტი, ხან ნაკლებით) და საღამოს ექვს საათსაც თხოთმეტ წამს გადააკლვებს; სასაუბრედ დროს თავში აგვეც ხუთ წამს და ბოლოშიც ხუთს, ხოლო საღილობისს თავში ათს და ბოლოშიც ათს. შაბათობით 2 საათის შემდეგ 15 წამს კიდევ ამუშავებს; ამნართ ექვს საათამდე პარავს 15 წამს, საღამოს ექვს საათის შემდეგ კიდევ თხოთმეტ; საუზმად 10 და საღილიდან 20; სულ—(15+15+10+20=60) 60 წწ., ანუ ერთს საათს; ხუთ დღეში 300 წამს, ანუ ხუთი საათი. შაბათობით დღის ექვს საათამდე 15 წამს, საუზმად 10 და საღილიდან 15; სულ—(15+10+15=40) 40 წწ., ე. ი. სულ ერთათ 5 საათი და 40 წწ. თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ წელიწადში 50 სამუშაო დღისა გამოდის, რომ მექარბეს მუშას პარავს 27 სამუშაო დღის ერთი წლის განმავლობაში. ამ პატარა ქურდობას ქარხნის ინსპექტორები წწამების პატარა ქურდობას* წწამების გლეჯას უწოდებენ; ხოლო მეუბნები „საქმლისათვის დანიშნული დროს ტუკვარს და ლაკვას“.

ქალაქის იმ ნაწილში, სადაც „კრუკოვებს“ აკეთებენ, ისეთი აღუბნობი ტანჯავა, რომ ადამიანისთვის ძნელი წარმოსადგენია... 9 და 10 წლის ბავშვს გამოართვენ ხოლმე ლოგინიდან ალიონის 2, 3, 4 საათზე და ამუშავებენ სულ მცირე ფასათ ღამის 10, 11 და 12 საათამდე; ამ მუშაობის დროს, მათი სხეული კარგავს თავის ბუნებრივ სიცოცხეს, იკუმშება, ადამიანი სულელური სახის გამოძევებულებას დეზობლობს, და მთელი მათი არსება თითქო ქვევდება, უსიციოცხლო ხდება. სწორეთ გულშეშარბივი სანახაობა!*

წარსული ზამთარს (1862 წ.) 19 ქალიშვილებიდან ექვსმა ქარხნას თავი დასწავა, რადგან აუტანელი შრომისაგან ავით გახდენ. მათ გამოსაღვიებლათ ყვირილი მჭირდებოდა ხოლო „მოცა“, ბავშვები ზოგჯერ დალილობისაგან თვალებს ვეღარ ახელებდენ. ჩვენ, დღებდით ვერ ვახერხებთ ხშირათ თვალების გახვლას დაქანცულობისაგან*.

მე 13 წლის ვარ... შარშან ზამთარში ყოველ რღე საღამოს 9 საათამდე ვმუშაობდით, შარშან წინ 10 საათამდე. შარშან მუშაობისაგან ფხვები მქონდა დაიარყოფილი და ისეთ საოცარ ტკივილებს ვგრძნობდით, რომ ხმა მალა გავიკოდი*.

როცა ეს ბავშვ, ჩემი შვილი 7 წლის იყო, მე ის ქარხანაში დამყავდა ზურგით თოვლში და ის ამ დროს 16 საათი მუშაობდა... მე ხშირათ დაიხოქებდი ხოლმე და საქმელს ვიძლედი პირში, რადგან ამ დროს ის მოუშორებლათ მაშინასათ უნდა მდგარიყო: არ შეეძლო მისი არც დატოვება და არც შეტყობება*.

ლონდონელი მეზულის მუშაობა ჩვეულებრივ ღამისათ საათზე დაიწყება, ამ დროს იწყებს ის ციბის ზღვას, რაც მეტით დაბლაღია... ამერმე დაწვებ ფიცარებ, რომელიც ამ დროს ციბიანი გობის სახურავიც არის, ფეკილის ტომარა თავქვეშ უძვებს, სახურავათაც ასეთი ტომარა აქვს და ამნართ სულ ორი საათი სძინავს, ისე უმძლევ დაიწყება სწრაფი, შეუწყვეტელი მუშაობა ოთხი საათის განმავლობაში.

*) ყველა ამ მოვანილი ცნობისი ინგლისის შოვარობისაგან დანიშნული კომისიის მიერ არის შეტყობილი ობობიკო მუშის წინეთ და ვადობებულებს სხვა და სხვა თხოვლებებში, საიდანაც ჩვენ ვსარგებლობთ.

ბაში კომის ვათილეო, გუფუნა სხვა და სხვა ფორმის ბუღეცხვის კეთება, ფურჩენი შუწყობა, გამოღება და სხ. ფურჩენში სიციხე ამ დროს 75-დან 90 გრადუსამდე ადის (ფურჩენე-ტით *); პატარა პატარა ფურჩენებში სიციხე კიდევ უფრო მეტია. როცა ეს მუშაობა ვათილედა საქონლის დარაგება დი-წყება; დიდურ მუშების უმეტეს ნაწილს ამ მუშაობის შემდეგ დააკეს პურები კლათებით სახლიდან სახლში; თუ ამის არა, სხვა რაიმე საქმეს მინც აეთხოვებინებენ ფურჩენში“.

„ესეტიანის მებუღეცხვი იწყებენ მუშაობას ღამის თერ-მომეტ საათიდან და ცოტა შესვენებით მუშაობენ მეორე დი-ლის რვა საათამდე. ამის შემდეგ კიდევ 4, 5, 6 ხშირათ 7, საათამდე დაატარებენ პურებს, ან ბისკიტებს აზხადებენ. საქმის ვათილევის შემდეგ ძლივს 4—6 საათით მოსვენებას მო-ასწრებენ და ისევ საქმეში ემბიან“.

ერთი ღონიდან ღონ მოდისტიკის სახელოსნოში „ქალები დღეში 16 1/2 საათს მუშაობდნენ, ხოლო სეზონის დროს (როცა ბევრი სამუშაო) 30 საათს განუწყვეტლოვ და როცა ძალი აღარ შესწევდათ ხერგეს, პორტუგუნის (მაგარი სანმეღე-ბია) და ყუვის ასხმედენ გასამკრებლათ და ისევ ამუშავებდნენ. ერთ დროს ამ სახელოსნოში ძალიან ბევრი სამუშაო დაუბრ-ჩათ: ბრწყინვალე ქალბატონები პრინცესა უელსის შეხვედრას ეპირებიდნენ თავისი უტყვეფერადი მისი გარბობების გამოსა-ცხადებლათ და მიიბარეს ძვირფასი კაბები საქართველო შესაყე-რადათ. ამ სამკერვალოს ერთი მკერვალი ქალი, მერი ანა 26 1/2 საათს მუშაობდა შეუსვენებლათ სხვა 60 ქალითა ერთ-ათით. ეს ქალები ორ ოთახში იდგნენ. თითოში ოცდა ათი სუ-ლი. თითო ღონივედ ორ ორი იწყენ, ღონივები კი საღდად ბინძურ სარდაფებში ყვარა. მერი ანა ავათ ვაზდა პარასკევს და შუბათს ვარდაცვილია, საქმის ვათილევა კი ვერ მოასწრო. ექიმის შემოწმებით ქალი ვადაცვილია აუტანელი შრომისა-ვან, ვიწროა, დახშული საღრამისა და დამპალ პერტიანი სა-წოლისაგან“.

„ერთი ქარხანაში, სადაც 11 1/2 საათის მუშაობა იყო და-წყესვლათ, ერთი ბავში მუშაობდა 4 ღამე კვირაში. მეორე საღამოს ცხრა საათამდე და მეოთხე ექვსი თვის განმავლობაში ანაირი შრომაში იყო გახშობა“.

„ბევრ ქარხანაში ბავშვები სამი-ოთხი წლიდან იწყებენ მუშაობას, მხოლოდ 7—8 წლიდან კი უფრო ხშირათ; ყვე-ლა ბავშვები დიდებთან ერთათ მუშაობენ ე. ო. 16—17 საა-თი“.

„ერთი სამკერვალო შკოლაში ბავშვები მუშაობდნენ 8 1/2 სა-ათიდან საღამოს 7 საათამდე; პატარაები კიდევ უფრო დიდ-ხანს: 7—13 წლის ბავშვები 13, 14 საათს მუშაობდნენ“. „ვიღ-ვებულ გულე 7 წლისა და ათი თვის იყო, მუშაობდა რომ დაიწე-რა. თავდაპირველათ მას თიხის შხა ფორმები უნდა წაელო საშრობ ოთახში და შემდეგ კალიბრები მოეცინა. ეხლა ის ყოველ დღის ექვს საათზე მიდის სამუშაოთ და საღამოს ცხრა საათზე ბრუნდება. მთელი კვირაო,—განაცხადა მან,—საღამოს ცხრა საათამდე ვმუშობ. ასე მუშაობდა ის 7—8 კვირის განმავლობაში. 8 წლის ბავშვი და თუთხმეტი საათის მუშაობაში“.

ასეთი ფაქტები ინგლისის წარსული ცხოვრებიდან ამო-ღებული, ჩემო მკითხველო; ამა ერთი გაისინე შენი დღევან-დელი ცხოვრება, თუ რამდენათ წააგვის მის!..

მეგრამ კაპიტალისტი ამასაც არ ემბარება: მას უნდა მთე-ლი 24 საათი მუშაოს მწარმოებელი და ამისათვის ერთგე-რი საშუალება გამოიგონას: მუშების ერთ რიგს დღე აშუშა-ვებს, მეორეს ღამე. ღამე, როცა თვით ბუნება მოითხოვს

*) სიციხის საზომი.

აღმაიანის სხეულის მოსვენებას, როცა ძლიერნი ამა სოფლი-სა ტბილთ ძილს მიეცვიან ანუ განცხრომაში ატარებენ დროს, როცა ირგვლივ ყველაფერი მიღუბნულია და სახელით იკრებს საკირო ძალს; ამა დროს ქარხანაში მანქანის ქმენა და შრომალი მუშის უბრძანებს: ჩემთან ივაე, არ მოშორდეს! და სულიერი ადამიანიც იძულებულია უსულიო მანქანას ვეგრ-ღში ახოუდგეს ამ უღრმოა დროს და მანქანის დაუღალე მქეიანისა თვისი დადაბული სხეულიც შეუთანხმოს, მისი მო-ძირობას ხელი შეუწყოს! მაგრამ კიდევ კარგი, თუ დანიშნულ დროს მინც შეიცვალეს, თუ მუშების მეორე რიგი დროზე მოვიდა სრულათ, უკლებლათ; თუ მეტარებენ მუშის კენესა-წახილის ხმა ისინი და ვანითანის მინც მისცა მოსახლებე-ბელი დრო. სამწუხაროთ იშვიათათ ხდება ეს და დანიშნულ დროზე თითქმის ყოველთვის უფრო გვიან ათავებს ის მუშა-ობას. დაუკლებლათ ყური იხვე სხვებს. ამა რას გვეუცვიან ამის შესახებ. ამ „სხვებმა“, მკითხველო ბევრი, ძალიან ბევრი სა-გულისხშიერო ამბები მოთხოზობა იციან.

„ჩვეულებას, რომლის საშუალებით ბავშვებს ამუშავებენ ხან დღე და ხან ღამეო,—ამბობს ერთი გვირგნელი მცენი-ერი,—ხშირათ წარმოების განცხოველების და წარმოების ჩვეუ-ლებრივი შესვლილობის დროსაც, მეტათ ხელსაყრელია კაბი-ტარებიც: მას საშუალება ეძლევა სინდისის უღალატოს და სამუშაო დღე კიდევ უფრო გააგრძელოს. ზოგჯერ ისეთი მა-გალითები ხდება, რომ მისი წარმოდენაც ვასაქირია. როცა ბავშვის ახალი რიგი მოდის პირველი რიგის გამოსაცვლლათ, ხშირათ ახალ მოსულებს ერთი ამ მეტო მუშა აკლათ სხვა და სხვა მიზეზის გამო (ავიციო წარმოსადგენია, რომ ასეთი აუტანელი შრომის დროს, ეს ასეც უნდა იყოს). ამ შემთხვე-ვაში პირველი რიგად დატოვებენ რაოდენიმეს დაკლებულე-ბის შესავსებათ. ეს ჩვეულება ისე ცნობილია და ვაგრტულე-ბული, რომ, როცა ერთი ქარხნის მმართველს შეეცოთხე, როგორ იქცევიო იმ შემთხვევაში, როცა ახლათ მოსულ რიგს ბუშე აკლია, მეტო, მან მიპასუხა: მე დარწმუნებულა ვარ თქვეც კარათ იციო და ჩემი გარყვევა ამის შესახებ არ გე-ჭვივებათო“. აი კიდევ რამდენიმე ფაქტი:

„9 წლის ბავში მუშაობდა სამ რიგში ზეღი ზედ თორმე-თორმეტი საათი, როცა ის 10 წლის შეიქნა, ხშირათ შეხვე-დრია ორი დღე და ღამე განუწყვეტლო მუშაობა“.

„13 წლის ბავში ერთი კვირის განმავლობაში მუშაობდა საღამოს ექვსი საათამდე მეორე შეუდლის 12 საათამდე; არა ერთხელ უმუშავნია სამ რიგში ზეღიზედ ე. ო. მაგალითათ, ორშუბათს დღის ექვსი საათიდან სამშუბათ ღამის 12 საათამდე“.

„12 წლის ბავში მუშაობდა დღის ექვსი საათიდან ღა-მის 12 საათამდე 14 დღის განმავლობაში განუწყვეტლოვ. ამ ეამთ მას ანაირი მუშაობა აღარ შეუძლია“. კმარა! რომელი ერთი მოვიხიბრო, მეგობარო! შეგვრდით ამ ფაქტებზე და გამოვარკვიოთ: რა შედეგს მოყვება ასეთი აუტანელი შრომის, რა გავლენას იქონიებს იგი მუშის ცხოვრებაზე ან რამდენათ საკიროა ასეთი გრძელი სამუშაო დღე საზოგადოათ წარმოე-ბისათვის?

(გაგრძელება იქნება) ა. ჯ. ლეიბოძე

საყურადღებო ციფრები

ამ დღეებში რუსულ ენაზე ერთი საინტერესო წიგნი გა-მოვიდა. შედგენის საათიურათ „სახალხო ვანათლება კაცკისი-აში“ ბ. ჯაბატკოვისა. საინტერესოა ამ წიგნში სტატისტიკური ცნობები, რომელიც ცხადათ გვემტკიცებს კაცკისიაში სწავლა გათლების უნებურო მდგომარეობას. ამიტომ უმნიშვნელო არ

იქნება რაც შეიძლება მოკლე საგულისხმეო ციფრების მოყვებით, ეს ცნობები „კვილის“ მკითხველებს გვეუზიაროთ. დავიწყეთ სასწავლებლის რაოდენობიდან.

როგორც კაც. სამოსწ. ოლქის მონათველის 1901 წ. ანგარიშიდან სჩანს, ხსენებულ წელს განათლ. სამინ. უწყების ყველა სასწავლებელთა რიცხვი=2042, რომელთა სხვა უწყებთა სასწავლებლებთან (რიცხვ. 759) ერთად შეადგენს 2801. ერთ მილიონ მცხოვრებზე (კავკასიაში) 10.159,748 მცხ.) მიღის 280 სასწავლებელი, ე. ი. ერთი სასწავლებელი საშუალო რიცხვით 3625 მცხოვრებზე 148,5 კვ. ვერსტის მანძილზე.

ენახოთ ეხლა მოსწავლეთა რაოდენობა. მოსწავლეთა მთელი რიცხვი სახალ. გან. უწყების სასწავლებლებსა ხსენებულ სამანგარიშო წელს=183,490, რაც სხვა უწყებთა სასწავლ. მოსწავლეებთან (34,376) ერთად შეადგენდა 222,866. ეს უკანასკნელი ციფრები, რომ მთელ მცხოვრებელთა რიცხვს შევადარებთ, დავინახებთ, რომ ყოველ მ. მცხოვრებელზე კავკასიაში სწავლა რიცხვით მიღის ორზე ცოტა მეტი (2,2%) მოსწავლ. ეს ასეა მთელი სასწავლებლების და მოსწავლეთა რიცხვის შედარებით. მაგრამ თუ მართლ ზარკვლავ დაწვევითა სწავლადგან (რიცხვ. 1,466). აუგებოდ, დავინახებთ, რომ ერთა ასეთი სწავლადგედა მიღის 4120 მცხოვრებელზე 238,41 კვ. ვერსტის მანძილზე. პირველ დაწყებითი სასწავლებლების მოსწავლეთა რიცხვს, თუ მთელ მცხოვრებელს შევუდარებთ, ენახებთ, რომ ყოველ ას მცხოვრებელზე მიღის მხოლოდ ერთ ნახევარი (1,6%) მოსწავლეთ. ასეთ უნდებში სურათს წარმოადგენს დღეს სასწავლებელთა და მოსწავლეთა სიმცირე საერთო მივლს კავკასიაში. უარეს მდგომარეობაშია ან საერთო სურათის შეზღვევებით ნაწილები. ასე მაგ. რუს მცხოვრებთა შორის ერთი პირველ-დაწყებითი სკოლა მიღის 3,600 მც., ქარაგვლთა შორის—ასეთი სკოლა 4,800 მც. მიღის, სომეხთა შორის—5,400 მც., შიამუკის შორის—11,400 მც. და თათრებს შორის კი 17,300 მც. ასეთი პირველ დაწყებითი სკოლების განაწილება კავკასიაში ერთნაირებათა მიხედვით, ცალკვლევითი თითოეულ გუბერნიისაში კი: მაგ. თფილისისაში ზეკათ. ოლქით ერთი ასეთი სკოლა მიღის 2957 მც., ქუთაისის გუბ.—2544 მც.; განჯის—5834, ბაქოის—7991, დაღესტნის შარგმა კი ერთა მანრველ დაწვევითა სკოლა მიღის 31,534 მც. 1277 კვ. ვერსტის სიგრძეზე.

შემდეგ მოყვანილი ციფრები, რომელნიც ნათლთ გვიჩვენებენ, თუ როგორ ნამორჩინელია კავკასია სწავლა განათლებით სახელმწიფოს დანახარჩ ნაწილებთან შედარებით. განათლების მხრით თურქესტანისა და ციმბირის შემდეგ კავკასიის რუსეთში უკანანგებო ადგილი უჭირავს.

ჩემ მრვიყვენათ ცნობები პირველ დაწყებითი სასწავლებლების და მათში მყოფ მოსწავლეთა რიცხვის შესახებ საერთოთ. ენახოთ ეხლა, თუ რა სურათს წარმოადგენს კვირის სიხდის სიკვდილს და მათში მყოფი მოსწავლეთა რიცხვი. 1902 წლის 1 იანვრისთვის სხვ. გან. უწყების სასაფლო სკოლების რიცხვი (1491) სხვა უწყებთა სკოლებთან ერთად შეადგენდა 2140. ერთი ასეთი სკოლა საშუალო რიცხვით ჩინდლოეთ კავკასიაში მიღის, თითქმის, ოთხ(3,7) სთველზე, ამავე კავკასიაში კი ერთა სიხდის სიკვლავ შედინსკვავ (7,6) სთველზე, ეს სიხდრება. საშუალო რიცხვით ერთი სასაფლო სკოლა მიღის 2136-დან 12,000-მდე მცხ. დაღესტნის შარგმა კი 39,204 მც. საერთოთ განათლებათ თუ ასეთი მდგომარეობაშია, რა თქმა უნდა ქალთა განათლებათ კერძოთ უარეს მდგომარეობაში იქნება.

1901 წ. კავკასიის ყველა საშუალო სასწავლებლებში მოსწავლეთა რიცხვი=22,895 კ. ამ რიცხვიდან ქალები მხოლოდ 39,7% შეადგენდა, ე. ი. ყოველ ას მოსწავლეთ ვაზეგ მიღის ორმოცე კოტა ნაწილები მოსწავლეთათ. თუ რომ საშუალო სასწ. მოსწავლეთ ქალთა რიცხვს საერთოთ მცხოვრებელთა ქალთა რიცხვთან შედარებით პროცენტებში გამოვიხატებთ, დავინახებთ, რომ ყოველ ას ქალზე მიღის მთელის სამი მეათედი (0,3%). ოროვე სქესის ყველა მცხოვრებელთან შედარებით კი ერთი მეათედ პროცენტს (0,1%) შეადგენს. ჩვენებურით რომ ვთქვათ, მივლს კავკასიაში 1901 წელს ყოველ 300 მცხოვრებელზე მოდიოდა ერთი მოსწავლეთ ქალი, ერთთვე მოსწავლეთ ქალი მოდიოდა ოროვე სქესის ყოველ 1000 მც. ეს შეგებდა საშუალო განათლებას. რაც შეგებდა ქალთა პირველ დაწყებით და დაბალ განათლებას, ამის შესახებ კი ციფრები შემდეგ გვეუბნება: პირველ დაწყებით და დაბალ სასწავლებლების მოსწავლეთ ქალთა მთელი რიცხვი=45,383, რაც ოროვე სქესის მოსწავლეთა 23,4% შეადგენს, ე. ი. ყოველ ას მოსწავლეთზე დაბალ და პირველ დაწყებით სკოლაში მიღის 23 მოსწავლეთ ქალი. ყოველ ას მცხოვრებელ დედათ სქესზე ხსენებულ სკოლებში თითქმის ერთი ნაწილები (0,97%) მოსწავლეთ ქალი მიღის.

შემდეგი ციფრები რომლებიც შეგებდა სამოსწავლო ენის სახალხო სკოლებში გვიჩვენებს, რომ ადგილობრივი ენები თანდათან იღვწებდა და მათ ადგილს იკვირს რუსული. მაგ. 1879 წ. თუ ყოველ ას სახალხო სკოლაში 18-ტი ისეთი იყო, სადაც სამშობლო ენაზე ასწავლდებოდა წერა-კითხვას; 1883 წელს ე. ი. 5 წლის განმავლობაში მათი რიცხვი განახლებდა, ერთი წლის შემდეგ კი ცხრიდან თითქმის ერთხელ დაივიდა; 1891 წელს ეს ერთი პროცენტით გაუქმებულ იქნა, მოსკვის სამშობლო ენაზე სწავლება, სამაგიეროთ განიხარდა იმ სახალხო სკოლათა რიცხვი, სადაც წერა-კითხვას მართლ რუსულ ენაზე ასწავლიან. 1879 წელში თუ უკანასკნელთა რიცხვი 37% უდრდა, სამაგიეროთ 1401 წელს იმ—88,2% ე. ი. ოკდა ორო წლის წინათ თუ კავკასიაში ასზე მხოლოდ ოკდენგიმეტ სკოლაში ასწავლდებოდა წერა-კითხვას მართლ რუსულ ენაზე, დღეს სამაგიეროთ 88-ში ასწავლიან. აქ დიდი დეაწილი მიუძღვრის ცნობილ „მთუჯველი მეთოდს“.

დასასრულ უნდებურად რა იქნება აღენიშნოთ, თუ რა მონაწილეობას იღებს ხაზინა კავკასიაში სახალხო განათლების ხარჯებში, ეს ერთი. მეორე—რომელიც იხარჯება ამავე განათლებებზე საერთოთ თანხიდან. პირველი მონაწილეობა გამოხატება 11,9% ითი ე. ი. ყოველ 100 მანეთში, რომელთაც იხარჯება სახალხო სკოლაზე, ხაზინა ექსნუდობს 11 კ. 90 კ.

რაც შეგებდა საერთოთ თანხას, რომელიც 1901—1903 წლების ხარჯთ-აღრიცხვით 3.366.081 მ. უდრის წლიურით, აქედან სახალხო განათლებებზე იხარჯება 121.824 მ., ე. ი. საერთო ბიუჯეტის 3,06%, 101.966 მ. მხარდებს საბატონოების აზრებებს, რაც მთელი ბიუჯეტის 2,6% შეადგენს. მეორე სხვა საინტერესო ცნობებიც არის ხსენებულ წიგნში, მაგრამ უაღვილობის გამო ვერ მოაკვავს, ისე კი ვერჩვეთ ყველანგულ დედამთი წყობითონ ხსენებულ წიგნში, რათა შემდეგ კავკასიაში ავახსოვოთ მოსახლობლთა სახალხო განათლების გაძლიერებას ეკადონ.

განზინს
ამ ნომრისთვის დაზადებული წერილი „ექიმ შტოკმანის“ წარმოადგენის შესახებ უაღვილობის გამო, შემდეგი №-თვის გადავიღებ.

ლ. რუდკტი-რი
გამომცემელი
6. ა. ალექსავე მესხიანე. ს. შ. თ.-წარმოადგენს.